جوانی لە نێوان گۆشەنیگای سێکسی/ وزەی ئیرۆتیکیدا.. عەبدولموتەلیب عەبدوڵڵا

(ئاوڕدانەوەیەك لە كتێبی ڕزگاركردنی جوانی، بیۆنگ- چول هان)

چەمکی جوانی لە شارستانیەتی یۆنانەوە پەڕیوەتەوە نێو شارستانیەت و کلتووری گەلانی دیکەوە. بەڵام هەتا ئێستا هزری مرۆڤایەتی پێوانەیەکی دیاریکراوی بۆ جوانی نییە، ڕەنگە هەرواش بمێنێتەوە.. لە سەردەمی مۆدێرنەدا جوانی لەگەڵ نەرمی تەواو هاوئاهەنگە، نەرمی وەك هۆكاری سەرەکی چێژ، وەک پێکهاتەیەکی جوانی بینراو ئەژمار دەکرێت، بەو مانایەش نەرمی لەوەوە بۆ چێژوەرگرتن گونجاوتر دەردەکەوێت، کە هیچ بەرگرییەک نیشان نادات.. بەڵام ئەو شتانەی زبر و توند و تیژن، ئەندامەکان دەڕووشێنن، دەبنە هۆی ئازار و بریندارکردن.. ئەوەش دەبێتە هۆی گرژبوونی توند و تیژ، یان گرژبوونی ریشاڵی ماسولکەکان. نەڕەنیبوونی ئازار هەستی جوانی تا ڕادەی توندی لاواز دەکات، جوانی کەم دەکاتەوە.

سروودی جوانی
لە نێو چاوانتەوە هەم ئاوابوونی خۆر
هەم سەرهەڵدانی کازیوە بەدی دەکرێن
وەك ڕەشەبای ئێواران بەنوبەرامە دەپێژێنی
ماچت شەرابی عیشقە و زارت هەر چێشنی گەزۆیە
قارەمان ترسنۆك و منداڵانیش بوێر و ئازا دەکەی
پێم بڵێ تۆ لە کەندەڵانەوە بەرز دەبیتەوە
یان لە هەسارەکانەوە دادەبەزی
(بۆدلێر)

بیۆنگ -چول هان

فەیلەسوفی (ئەڵمانی بە ڕەگەز کۆریای باشوور) بیۆنگ -چول هان (لەدایکبووی ١٩٥٩/ سیئۆل)، مامۆستای زانکۆی هونەرەکانە لە (بەرلین)، بە هۆی توێژینەوە و وتارە سەرنجڕاکێشەکانییەوە لە ماوەی (10) ساڵی ڕابردوودا بە یەکێک لە ڕەخنەگرە هەرە وردەکانی (سەرمایەداری دیجیتاڵ) دادەنرێت. لە کۆی ڕەخنەکانیدا جەخت لەسەر چەمکی بەتاڵکردنەوەی ئەزموونی مرۆڤ و زستانی شارستانیەت و ژیانی ساتەوەختی پچڕ پچڕ و لاوازکردنی پەیوەندی ڕاستەقینە و چێژی هونەری

و جوانی.. دەکاتەوە. بیەنگ -چول هان لەڕێگای کارکردنی لەسەر بیری ڕۆمانتیکی ئەڵمانی و فەلسەفەی رۆژهەڵاتی، ئاماژە بە دەرفەتی جێگرەوە دەکات، هەرچەندە دەستنیشانکردنەکانی هەندێجار رەها دەردەکەون! بەڵام کارەکانی تێڕوانینی بەنرخ دەربارەی کۆمەڵگای ماندوو (پێتوکاو) پێشکەش دەکات.

پرسیارکردنی ئەمڕۆ بۆ ژیان زیاد لە ئاستی خۆی مردووین، بۆ مردنیش زیاد لە ئاستی خۆی زیندووین.. ناڕاستەوخۆ پرسیارێکە لەسەر چۆنیەتی بەتاڵکردنەوەی ئەزموونی مرۆڤ. پرسیارێکە لەبارەی زستانی شارستانیەت و خۆشەویستی و جوانی و چێژی ئەدەبی و هونەری.. ئەمڕۆی (کۆمەڵگای دەستکەوت) لەسەر خودی ئەرێنی کار دەکات، لەسەر دەنگی بەردەوامی ناوەوە، کە دەڵێت (تۆ دەتوانیت) لە جیاتی (تۆ دەبێت) ئەوەش ئازادییە دژ بە ئازادی، کە مرۆڤ زیاد لە پێویست ماندوو دەکات، نەک ڕزگار بکات. چونکە دەبێ تاکەکان لەسەر ژیان بەردەوام کێبڕکێ لەگەڵ خۆیاندا بکەن.

دڵی جوانی شکاوه

ئاسمان دیار نییە، هەتا وەك (ئیمانێل کانت) باس لە ئەستێرەکانی بکەین.. یاسای مۆڕاڵیش لەسەر کورسی لەناوەوەی منی عاقڵدا دیار نییە. لە دەرەوە لە هەموو لایەکەوە بە (گرتەی نزیك) دیمەنەکان رۆناك دەکرێتەوە.. ئیتر رۆحی هیگڵی و عەقڵی کانتی دژ بە کارەسات و بەرانبەر بە دەرەوە ڕۆڵیان تەواو بووە. (جوانی سرووشتی) لەبەرانبەر گرتەی ژیانی لەناکاوی (تۆ دەتوانیت) بە دەشکاوی دەردەکەوێت.

(تیۆدۆر ئادۆرنۆ) دووبارە ژیان بۆ بەر جوانی سرووشتیدا دەکاتەوە و دەڵێت: نەفی شکاو، بەردەوام درووستکەری جوانییە. بۆ ئەو نەفی شکانە، جوانی لاواز دەبێت. بەڵام ئەو فۆرمەی (ئادۆرنۆ)ییە بۆ بەری نییە لە نێودژی، چونکە یەکێتی ئەو فۆرمە لە لایەن ئەویدیکەی جوانییەوە تێکدەشکێ. بەو مانایە بەردەوام دڵی جوانی دەشکێت.

ئەی جوانی، تۆ لە بەرزایی ئاسمانەکانەوە دێیتە خوارێ
یان لە قووڵایی خۆرەندانەوە؟
سیمات هەم دۆزەخین و هەم یەزدانی
لە هەمان کاتدا، خێر و تاوان تێکدەچێژێنی
بۆیە دەشێ بە شەرابت بچوێنین..
+++
ئەی جوانی!
گاڵتەجاڕانە بەسەر لاشەی مردواندا گوزەر دەکەی
خشڵی سامناکیەکانت بۆ ئەفسوون نین

ئەی شەمی شەوان، پەپوولە بەرەو تۆ دەفڕن
باڵەکانیان هەڵدەکڕووزێن و دەڵێن:
ستاییشت لێ بێ ئەی چرا!
+++
عاشقی سووتاو شۆڕ بێتەوە بەسەر مەعشووقدا
رۆحی لە ترپەترپ دەکەوێ و نەوازش لەگەڵ گڵکۆ دەکا
+++
(چەند کۆپلەیەك لە سروودی جوانی- گوڵی خراپە، شارل بۆدلێر، ئاراس، هەولێر، 2001. وەرگێڕانی لە فەڕەنسییەوە، ئەحمەدی مەلا).
لە گوڵەکانی خراپەی بۆدلێردا لە سروودی (ئاوازی جوانی) جوانی کارەساتێکە کە ڕێکخستنی ئەستێرەکان دەشێوێنێت. جوانی ئەو مەشخەڵەیە کە پەپوولە خۆی لێنزیك دەکاتەوە و باڵەکانیان گڕ دەگرێت. مەشخەڵ و گڵۆ (لە زمانی فەڕەنسی) لەگەڵ یەکدا هاوسەروان، جوانی بە هەمان شێوەی مەشخەڵ لەسەر گڵۆیش هەڵکۆڵراوە. نەفیبوونی کارەسات، چرکەساتی جوانییە. جوانی، ئێمە لە ترس دەپارێزێت. بەڵام لە هەمان کاتدا ترس لە ڕێگای جوانییەوە دەدرەوشێتەوە، جوانی وێنە نییە، بەڵکو پەردەیەکی نمایشە. (بڕوانە جوانیناسی کارەسات، بیۆنگ- چول هان. لە فەڕەنسییەوە: فازڵ مەحموود، کردوویە بە کوردی. سایتی ژنەفتن، 19ی نیسان، 2021).
بە گشتی جوانی لە ئەرێنیدایە، هۆکاری سەرەکی چێژوەرگرتن لە ئەرێنیدایە، لە ئارەزووکردنی خواردندایە.. بەو مانایەش چەمکی ئەرێنی وەك بە بەشێکی دانەبڕاوی جوانی، مەعریفە دەگەیەنێت، وەك چۆن خەیاڵ و تێگەیشتن لە بەرهەمهێنانی مەعریفەدا بەشدارن. لەوێشەوە وەك یارییەکی ئازاد و جیاواز بەسەر جوانیدا دەکرێنەوە و رۆڵی خۆیان لە چاوەڕوانی جوانیدا وەك زانین و کردار دەگێڕن.. بۆ دیوەکەی دیکە ڕەنگە جوانی لەسەر خۆی مەعریفە بەرهەم نەهێنێت! بەڵام میکانیزمی جوولەی مەعریفی دەپارێزێت. هەر بەو مانایەش خود بەدوای جوانیدا دەگەڕێت، کاتێک خود ڕووبەڕووی جوانی دەبێتەوە، عاشقی خۆی دەبێت. کەواتە جوانی هەستێکی ئیرۆتیکییە، نەك هەستکردن بە شتەکان، هەستکردنە بە خۆی. چێژ لە جوانیدا چێژە لە خودی خۆیدا.
چەمکی خود، وەک (ئیمانوێل کانت) بیری لێکردۆتەوە، بەردەوام خۆی هەڵدەگرێت بۆ خۆی. هەرگیز خۆی لەدەست نادات، هەمیشە خۆی لە دەستەوەردانی دەرەکی دەپارێزێ و کار بۆ خۆبوونی ئۆتۆماتیکی دەکات. لێرەوە ئادۆرنۆ لە جوانیناسییەکەیدا جەخت لەسەر توخمە ئۆتۆ-ئیرۆتیکەکە دەکاتەوە، بەو مانایەی کە هیچ شتێک نەتوانێ ببێتە هۆی ڕووشاندنی. بەڵام ئایا چێژ لە جوانیدا، چێژی خودە لە

خۆیدا؟ جوانی دەستبەجێ دڵخۆشمان دەکات، بەڵام هەستیاری دەستبەجێ نابێتە هۆی هەستکردن بە دڵخۆشی. چونکە دەکەوێتە دەرەوەی خەیاڵ و مەعریفەوە بۆ نموونە: هەستکردن بە ئازار یان ناڕەحەتی، ترس لە مردن..
سرووشت لە بێدەنگی خۆیدا بەشێکی گەورەی جوانی هەڵگرتووە، کە ئامانجی ئەوە نییە لەڕێگای دەنگدانەوەی (واو چەند جوانە) بەرجەستەی بکەیت، لەو حاڵەتەدا (واو چەند جوانە) جۆرێکە لە سووکایەتیکردن بەو بێدەنگییەی کە بەسەر دیمەنەکەدا زاڵە، کورتکردنەوەی تێگەیشتنی جوانییە بۆ تەنیا وشە-دەنگ.. سرووشت لە بێدەنگی خۆیدا جوانی دەنوێنێ و بە تەواوی خۆی لە لۆژیکی بەکاربردن دوور دەخاتەوە، هەمیشە جوانی سرووشتی بە داخراوی دەمێنێتەوە! جوانی سرووشتی خۆی لە هەر هەوڵێکی پێناسەکردن دەدزێتەوە. پەیوەندییەکی جەوهەری لەگەڵ مۆسیقادا هەیە…
ئەوەی لە سرووشتدا دەدرەوشێتەوە لەو ساتەدا نامێنێت کە هەوڵی گرتنی دەدەیت! بەو مانایەش جوانی سرووشتی بە پێچەوانەی (جوانی دیجیتاڵی) وەستاوە. جوانی دیجیتاڵی بە تەواوی نەرێنی ئەویدیکە لەناو دەبات. جوانییەکی تەواو نەرمە. جوانی دیجیتاڵی فەزایەکی نەرم بۆ رۆح پێکدەهێنێت، کە رێگا نادات هیچ شتێکی نامۆ، یان سەر بە ئەویدیکە بێتە ژوورەوە.. بەهۆی دیجیتاڵکردنی کۆی ئەو شتانەی کە هەن، مر□ق ت□نها لەگەڵ خۆیدا کۆدەبێتەوە.
جوانی سرووشتی خۆی لە پێناسەکردن و بەکاربردن دوور دەخاتەوە، بەڵام جوانی دیجیتاڵی جیهان بۆ تۆڕێکی فرەچەشنی یەکگرتووی کۆنترۆڵکراو دەگۆڕێ و لەناو فەزای ڕووت و نەرم و ئەرێنی بینراوی سەرسوڕماودا در□□ژ دەبێتەوە. کەواتە جوانی سرووشتی کراوەیە و جوانی دیجیتاڵی کۆنترۆڵکراو.. پرسیار ئەوەیە، ئایا جوانی شاراوەیە، یان ڕووت؟

جوانی

لەنێوان پۆڕتۆ و ئیرۆتیکدا

قسەیەکی (ق□ت□□ر بنیامین) هەیە، کە دەڵێ جوانی لە (جەوهەر)دا مەیلی لە دەرکەوتنە. بەڵام لە کتێبی (ڕزگارکردنی جوانی) ڕووتی و جوانی شانبەشانی یەکتر ناڕۆن. چونکە لەو قسەیەی بنیامیندا ئەوە جەوهەری جوانی نییە ڕووت دەبێتەوە، بەڵکوو ڕووخساری جوانییە ناڕاستەوخۆ خۆی دەردەخات، لێرەدا جوانی وەك ڕووخسار و ناوەڕۆك لێکجیا دەبێتەوە. جوانی وەك ڕووخسار مەیلی دەرکەوتنی هەیە، بەڵام وەك ناوەڕۆك مەیلی لە شاراوەییە و ئەوەی دەرنەکەوتووە داپۆشراوی خودی جوانییە! بە مانایەکی دیکە نهێنی جوانی و هەڵوێستی جوانی لە

خۆبەدەستەوەنەدانی هاتووە..

جوانی ڕووخسار کە ڕووتە، بە زەرورەت جۆرێکە لە دەرکەوتن، بەڵام لە ناوەکدا جوانی خزە و بە زەحمەت دەگیرێ.. هەر بەو مانایەش (بیۆنگ-چول هان) پشتیوانی لە داپۆشینی قەشەنگانەی دژ بە ڕووتییەکی ڕووت دەکات، چونکە پێیوایە ڕووتی ئەوەیە، کە هیچ داپۆشراوەتییەکی تێدا نییە و بەوەیش دەبێ بە پۆرنۆگرافیا. پۆڕنۆگرافیا وەك ڕووتی، هیچ نهێنییەکی تێدا نییە و پێچەوانەی جوانییە. هەمیشە پۆڕنۆگرافیا وێنەی بەهەڵوەستن، کە نیاز و تەوانینیان نییە، بە تەواوی بۆ پێشکەشکردنی تەنها یەک شت پەیوەستن ئەویش سێکسە..

بەڵام جوانی ئیرۆتیکی ئەوەیە، کە دەرنەکەوتن دەپارێزێت، ئەوەیە کە لە نێگەتیفییەت دانامەزرێت..(پانتایی ئیرۆتیکی جەستە، ئەو شوێنەیە کە پۆشاك تێیدا قڵشی بردووە و فەتحدارە- کەلێنە کە بەشێکی ڕووتی و نهێنی جەستە لەیەوە دەردەکەوێت).. کەچی پۆڕنۆگرافیا ئامانجی نیشاندانی ڕووتی جەستەیە، لە دەخە قەزۆنەکانیدا. بەڵام دەخەکانی جەستە وەک بیۆنگ- چول هان، تێیگەیشتووە تایبەت بە پۆڕنۆگرافیا نیین، تایبەتن بە ئیرۆتیکا.. جوانی پێش دەرکەوتنی دوودڵە، جوانی پێشنگی نهێنییەکەی لە بەرکەوتنی ڕاستەوخۆ دەپارێزێت، بەمجۆرە نهێنی جوانی دەبێتە ئیرۆتیک.. بەڵام پۆرنۆگرافی بە جۆرێک لە فۆتۆگرافی وڕووژێنەری ڕاستەوخۆ دەگەڕێت.

شاردنەوە بۆ جوانی پێویستە، بەبێی ناتوانرێت بەرگەکەی لێبکرێتەوە، یان پەردەی لەسەر لابدرێت. بە زەحمەت دەرخستنی جوانی، بەشێکە لە سرووشتی جوانی خۆی، ناشێ ڕووتی بکەینەوە و سەرپۆشەکەی لەبەر داماڵین، جوانی لە شاردنەوەی خۆیدا جوانە و لە بنەڕەتدا جوانی تەمومژاوییە. جوانبوون بە تەواوەتی واتا شاردنەوە.. لێرەوەیە (ڤاڵتەر بنیامین) رەخنەی هونەری بە تیۆری شاردنەوە ناودەبات. واتە ئەرکی رەخنەی هونەری، پەردە لادان لە بەرهەمی هونەری نییە، بەڵکە ئەوەیە، کە وردتر هونەر لە پشت پەردەکەی خۆیدا بناسێتەوە، ئەوەیە کە دوور لە هاوسۆزی درۆ و دیدگای بەهەڵوەست، جوانی ببینێ! وەک نهێنی وردتر چاودێری دەرکەوتنی دیدگای ڕاستەقینەی جوانی بکات.. چونکە بەرهەمی هونەری ڕاستەقینە جگە لەو شوێنە نەبێ، کە بە نهێنی خۆی تێدا دەنوێنێ، ئەگینا لە هیچ شوێنێکی دیکە خۆبەدەستەوە نادات. کەواتە رەخنەی هونەری لە کەی پەیوەندییەکانی لە کار بە شوێنەوە، یان بە کلتوورەوە دەکەڕێتەوە.

جوانی سابەتەکە هەمیشە درەنگ دێتە پێشەوە. کەواتە شاردنەوە بۆ جوانی پێویستە. چونکە جوانییەکان بە هیچ شێوەیەکی تر جیا

ناکرێنەوە. وەك ئەوەی بینینی جوانی نهێنی بیت، هەمیشە ناسینی جوانی لە دەخی شاراوەی خۆیدایە. بەو مانایەش پەردە گرنگترە لەو بابەتەی کە شاراوەتەوە. پەردە خەیاڵەی دەقیش دەوروژێنێت.
دەستەواژەی وزەی ئیرۆتیکا و چێژی ئیرۆتیکیی دەق جیاوازە، لە چێژی ڕووتی جەستەیی کە لە پەردەلادانی وردە وردە دەردەکەوێت، یان ڕاستەوخۆ دەردەکەوێت. وزەی ئیرۆتیکی جۆرەکە لە دیاردەی پەیوەست بە شاردنەوە، کە پۆڕنۆگرافی ڕاستەوخۆ لەناوی دەبات. وزەی ئیرۆتیکی لە وەسوەسەوە بە خۆشەویستی، پاشان بە ئارەزوو، دەستبازی، پاشان سێکسییەت هەنگاو دەنێت. پۆڕنۆگرافیا نوێنەرایەتی کۆتایی ڕێگای ڕووتی دەکات.
بە بڕوای (ڕۆلان بارت) لە ئیرۆتیکادا پەردە بەشێکی سەرەکی لە وروژاندنی سێکسیی پێکدەهێنێ. واتە سێکسیترین بەش لە جەستەدا ئەو شوێنەیە کە لە کەلێن- شەق- کرانەوەی جل و بەرگدا دەردەکەوێت. کەی وروژاندنی سێکسیی لە ئیرۆتیکدا لە خەونێکی هەرزەکارانە دەچێت، ئەو پەیوەندیی و سۆزدارییەیە کە خۆشەویستی پێشکەشی دەکات، وەسوەسەی زانین… ئارەزوویەکە بەبێ بوونی واقیعێکی ڕاستەقینە لە خەیاڵدا گەمە دەکات، وزەی ئیرۆتیکی سیحرەکە لە پشت پەردەکانەوە بە ئەو خەیاڵە ڕاتدەکێشێ…
ئیمانوێل کانت لە لێدوانێکدا لەسەر شیعری (هۆڵدەرلین) دەنووسێت: سرووشت لەڕێگای فۆرمە جوانەکانییەوە قسە دەکات و ئەو دیارییەی پێبەخشیوین، کە نووسینی نهێنی لەناو هەستی ئەخلاقیماندا شیبکەینەوە. لەبەرەدا کانت فۆرمی جوانی بە نهێنی و نهێنی بە هەستی ئەخلاقییەوە دەبەستێتەوە.. ئەو مەبەستە پەیوەستی بە هێزێکی خەیاڵەی هەیە، کە توانای خەیاڵکردنی ئەو بیرەکە ئەخلاقیانەی هەبێت، کە لە ڕێوتی پرۆسەی پەروەردەی پێشکەوتوودا بەدەستیان هێناوە. بەپێی ئەو کارەکتەرە ئایدیالەی کە جوانی لەخۆی دەگرێت، کانت باس لە جوانی وەک ئەخلاق و باس لە ئەخلاق وەک جوانیناسی دەکات. بەو مانایە جوانی پەیوەندی بە یاساکانی پەیوەست بە جۆرە هونەرییەکانەوە هەیە..
جوانی ئیرۆتیکی پەیوەستە بە هێزی خەیاڵ و سۆز و ئارەزووی سەرسوڕهێنەر و خۆشەویستیی و شکۆوە. بەڵام جوانی پۆڕنۆگرافی سەر بە فۆرمی ڕاکێشان و لایکێ- حەزم لێیە، هیچ شکۆیەکی تێدا نییە. یەکەمیان دوور بە ئەندازە حەزی بینین دەوروژێنێ، حەزی بینین قووڵ دەکاتەوە، ڕامان و چڕبوونەوەی تێیدایە، وێنەکە دوورە تا جارێکی دی بیری لێبکەمەوە، سەرەڕای ڕوونییەکەی تا ماوەیەک خۆی ئاشکرا ناکات. یان بە مانایەکی دیکە تا نەتخاتە حاڵەتی ئارەزووکردن، تا شەکت نەکات، خۆی ئاشکرا ناکات.
بەڵام پۆڕنۆگرافیا وێنەیەکی فۆتۆگرافی نزیك و پەڵەشراو و شەفافە،

هیچ درزێک و ناڕوونییەکی تێدا نییە، هەموو شتەکان بەرەو دەرەوە دەگەڕێت و نمایشی دەکات، هیچ بڕێ تایبەتمەندی و شاردنەوە و نهێنییەك لەخۆ ناگرێت، بە تەواوی تایبەتە بە نمایشکردنی تەنها یەک شت: سێکس! هیچ بابەتێکی چاوەڕوانن‌ەکراوی دیکەی نییە، کە بێتە سەر ئەوەی شتێک دوابخات، یان سەرقاڵ بکات.. بەو مانایە پۆرنۆگرافیا- ڕووتی ڕاستەوخۆ و قێزەونە، هیچ شتێکی مانادار و شاراوە ناپارێزێت.. بەڵکووو لەبری ئەوە ماناکان ڕادەست دەکات، بە ئەوەی کات بە فیڕۆ نەدات و لە نزیکەوە و لە هەموو ڕووییەکەوە نمایشی خۆی بکات.

کەواتە ئیرۆتیک جیاوازە لە پۆرنۆگرافی، چونکە یەکەمیان پەنا بۆ دەربڕینی ناڕاستەوخۆ و بازنەیی هەست و ڕامان و ئارەزوو دەبات. پۆرنۆگرافی دەستبەجێییە، هیچ چڕییەکی سیمیۆلۆژیی تێدا نییە، خاوەنی هیچ شتێک نییە، کە بتوانرێت بکرێتە ئامانج، بەڵکە بابەتەکە بۆ (لایك- من حەزم لێیە). دواخستن و خاوبوونەوە و سەرلێشێواوی ئامرازی کاتیی ئیرۆتیکن. بەکارهێنانی ڕوون و فریودەرانە، سێکس و ئاماژەکردنی ڕاستەوخۆ بە بابەتەکە، پێکهاتەی پۆرنۆگرافیایە..

ڕزگارکردنی جوانی

(بیۆنگ-چول هان) لە هەڤپەیڤینێك بە ناوی (تۆڕە کۆمەڵایەتییەکان و کۆرۆنا) کە (هاوڕێ خالید) بە کوردی وەریگێڕاوە، دەڵێ: نەمانی نەریت و ڕیتواڵەکان، دەلالەت لە نەمانی کۆمەڵگا دەکەن، (ش□شی پەیوەندییەکان) کە تەقینەوەی دیجیتاڵی لێکەوتەوە، گوایە پەیوەندییەکان بەیەکەوە تۆخ دەکاتەوە، بەڵام لەیەکتری نزیک نەکردوونەتەوە، بەڵکە نەك هەر ڕەهەندی کۆمەڵایەتیی فەرامۆشکردووە، بەڵکە پەیوەندیی نێوان ئەستێرەکانیشی لا بردووە و ئیگۆی کردووە بە ناوەند و سەنتەری بەرژەوەندییەکانی خۆی..

بۆیە سەرەڕای ش□شی پەیوەندییەکانی دنیای دیجیتاڵی، کەچی هەستکردنمان بە تەنیایی و گۆشەگیری زۆتر گەشەی کردووە.. ڕاستە هەموو جارێک بانگهێشت دەکرێین بۆ دەربڕینی بۆچوون و پێداویستی و ویست و هەڵبژاردن و تەنانەت باسکردنی ژیانی تاکەکەسیمان، (بەڵام تەنها بە لایك)… (تەنها بە لایك) دووبارە ناساندنەوە و نوێنەرایەتی و نمایشی خۆمان دەکەین (من، خۆمم) راهێنان بە خۆشەویستی و پەرستن دەکەین.

(بیۆنگ-چول هان) لە ڕەخنەگرتنی تەکنەلۆژیای دیجیتاڵ زیاتر دەڕوات و تاوتوێی ئەوە دەکات، کە چۆن بە شێوەیەکی بنەڕەتی ئەزموونی ئێمە لە کات، خۆشەویستی و هونەر… بە لایك دەگۆڕێت! لەوەش سەرنجڕاکێشتر

دۆخی ئێستامان بۆ زستانی شارستانیەت ناو دەبات.. لە تەکنەلۆژیای دیجیتاڵی شتەکان بەرەبەرە گرنگییان نامێنێ. شتەکان خۆیان خستووەتە ژێر رکێفی زانیارییەکان. هەر تەنها پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکان بەرەو کۆتایی نابنەوە، هەر تەنها ژیانی پچڕ پچڕ نەکردووە، هەر تەنها لاوازکردنی پەیوەندی ڕاستەقینە و چێژی هونەری و جوانی لێنەکۆتەتەوە.. بەڵکوو بە واتای کۆتایی هاتنی مرۆڤی سیاسیش دێت، کاتیگۆری کاتیش لە سیاسەتدا لە ناو دەبات، هەر تەنها بانگەشەی شەفافییەتی پۆڕنەیی ناکات، بەڵکوو بانگەشەی شەفافییەت لە نووسینشدا بۆ ئەرکی خۆی دەزانێت.. بەو مانایەش دەبێتە هۆکاری هەڵوەشاندنەوەی جیدییەتی نووسین و چۆنێتی.. ئەگەرچی نووسینەکەی تەکنەلۆژیای دیجیتاڵی تایبەتی بێت، یان پێکەوەیی، شەفاف بێ.. بەڵام تەنیا کەڵەکەکردنی پیتە و هیچی تر، ئیتر تەکنەلۆژیای دیجیتاڵی عەوامگەرییەکی بەرفرەوانی لە زۆربەی بوارەکان لەگەڵ خۆی هێناوەتە ناوەوە.

تۆڕی دیجیتاڵی لە جیهاندا کار بۆ گۆڕینی جوانی بۆ بابەتی ئەرێنی چێژ دەکات، وەك چۆن جەستەی بۆ هەستەوەری دیجیتاڵی تەیار کردووە و هەموو زانیارییە پەیوەندیدارەکان بە جەستە تۆمار دەکات، بە هەمان شێوە پێوانەکردنی چەندایەتی جەستەش دەکاتە شاشەی چاودێری و کۆنترۆڵکردن، هەروەها کۆی ئەو زانیاریانەش لە ئینتەرنێتدا کۆدەکرێنەوە و بۆ ئاڵوگۆڕکردن بەردەست دەخرێن! بە دیوەکەی دیکە رەوتی زانیاری جەستە بۆ کۆمەڵێک داتا دەشێوێنن، بە جۆرێک کە دەبێتە کۆمەڵێک داتای چاودێریکردن، لە هەمان کاتدا جەستە بۆ شتگەلێکی بەشەکی هەڵدەوەشێتەوە، کە لە ئەندامە سێکسییەکان دەچن. بەمجۆرە بابەتی ڕووتی چیتر وەک دیمەنی گۆڕانەوەی خەیاڵ، چیتر وەك تێڕامان و هونەری ئیرۆتیکی کار ناکات، بەڵکە دەبێتە پۆڕنۆگرافیا، دەبێتە داتای زیادکراو یان کۆمەڵێ بابەتی بەشەکی..

خەیاڵ وەك بنەمای داهێنان چەندان زانیاری هەستیاری لەڕێگای – حدس- ەوە بۆ دەستدەهێنێ، بە دیوەکەی دیکە لەسەر ئاستی هونەردا توانا مەعریفییەکانی خەیاڵ پراکتیزەی تێگەیشتن و راڤەکردن و بەجێهێنان دەکەن، لە یارییەکی ئازادا وەک کرانەوە دەنێ گۆڕەپانەوە و جوانیش وەك بەرهەمی ئەو پراکتیزەکردنە چێژدەخاتەوە.. کەواتە چێژ لە ئەنجامی هاوئاهەنگیی توانا مەعریفییەکان و بەجێهێنانەوە دێتە ئاراوە، یان لە هاوئاهەنگی رێکخستنی هێزەکانی مەعریفەدایە. بەو مانایەش جوانی هەستکردن بە شتەکان نییە، بەڵکوو هەستکردنە بە خۆی. کاتە خود بەدوای جوانیدا دەگەڕێت، پەنا دەباتە ناوەوەی خەیاڵە زیندووەکانی خۆی، بەڕاستی مرۆڤ دەبێ مێشکی خۆی لە هەموو جۆرە بیرکردنەوەیەك ئازاد بکات.

بیرۆکەی بێکۆتایی لە عەقڵی مرۆڤدایە، بەڵام خود لە ناوەوەی خۆی دوور ناکەوێتەوە، نە لە کاتی ڕووبەڕووبوونەوەی جوانی، نە کاتێک مرۆڤ ڕووبەڕووی بابەتێکی زاڵ دەبێتەوە، لە هەردوو حاڵەتەکەدا، خود جەخت لە ناوەوەی خۆی دەکاتەوە. دواجار ئیرۆتیکا، جوانی سرووشتی، خەیاڵی داهێنان… تێڕامان و چڕبوونەوەی ناوەوەیە، هەمیشە لە لۆژیکی بەکاربردن دوور دەکەوێتەوە!. گومان، و دواخستن، شاردنەوە و هەڵەکردن هەموویان ستراتیژی فەزایی جوانی و کاتی جوانیین. جوانی پێش دەرکەوتنی دوودڵی پێوەدیارە، بۆیە بەردەوام پێشنگی نهێنییەکانی لە بەرکەوتنی ڕاستەوخۆ دەپارێزێت. بەڵام پۆرنۆگرافیا هیچ بڕە گومانێکی لە دەرکەوتندا نییە.. لەگەڵ دەرکەوتندا مافی بەدەستهێنان لەدەست دەدات و بە جۆرێک لە فۆتۆگرافی وڕووژێنەر دەگۆڕێت.
بە بڕوای (تیۆدۆر ئادۆرنۆ) جەوهەری جوانی لە دەوری نەریتی سەرلێشێواوییەوە نییە، بەڵکوو بریتییە لە فۆرمێک کە خۆی لە بە فەرمییەوە هەڵدەگرێتەوە… وێنەی جوانی وەک شتێکی ناوازە و جیاواز لە ئازادی، لە ترس، لە کۆی باڵادەستی و هێزی سرووشتییەوە سەرچاوە دەگرێت. بەڵام دەرکەوتنی جوانی بە تەواوی سەرلێشێواوی ڕەتناکاتەوە، وەك چۆن شێوە رواڵەتی دەرەوەی جوانیش، ناسک و مەترسیدارە، پەیوەندی نێوان جوانی و ترسناکی مەرج نییە دژ بەیەک بن. واتە مەرج نییە جوانی بە تەواوی لە پاڕاستنی خۆی سەرکەوتوو بێت، بەڵام هەرگیز ترسناکی بە سادەیی ڕەتناکاتەوە.. مەبەست لە (ترسناک)ی ئەوەیە، کە دەشێ جوانی بکەوێتە نێوان کارەسات و تاریکی و ناشیرینی و نادیاری و دەستێوەردانی ئەوانیدیکە و گۆشەگیری سوبێکتەوە…
دەتوانم بڵێم، جوانی بریتییە لە گۆڕینی ڕووی بینراو (ڕووخسار) بۆ ئاسۆی بێکۆتایی نەبینراو (جەوهەر)! کەواتە هەمیشە ڕووخساری جوانی لە شێکی گومان و دڵنیایی، ناسک و مەترسیدار، دیار و نادیار، ئەرێنی و نەرێنی.. دەردەکەوێت. بەڵام ئەوە جەوهەری ڕووخسارە کە جوانی دادەمەزرێنێت. جەوهەری جوانی لە هەموو شتێکدا دەتوانێتەوە، کە نەرم و نیان بێت.. کەواتە جوانیناسیی بە فۆرمولەی دژبەیەکەوە فۆرمی جوانی باس دەکات. ئەو جۆرە لە بیرکردنەوە وەك لە کتێبی (ڕزگارکردنی جوانی، وەرگێڕانی بۆ عەرەبی، بەدرەدین مستەفا، چاپی یەکەم: ٢٠٢٠) هاتووە، بەرەو نهێنییەکانی ئیرۆتیکا دەچێ و دژ بە پۆڕنۆگرافیایە!
بەمجۆرە مەودایەکی جوانکاری هەیە، کە وامان لێدەکات بتوانین قەدری جەوهەر جوانی بزانین. قەدرگرتنی جوانی لە بەکارهێنانی جەوهەرەکەیدا نییە، بەڵکوو لە تێڕامانی ڕووخساری جوانیدایە،

بەڵام ئەو ستایشکردنە لەو شوێنانە نائادەیە کە مەودای تێڕامان لەنێوان سوبێکت و ئۆبێکتدا بە پێوانەی ئەندازەیی شۆڕشی پەیوەندییەکان دەپورێت، لەو شوێنانەی کە نەتوانین لە جوانی رابمێنین..

جەوهەری جوانی ئازادییە

زیادەڕەویی لە بەدیهێنانی جەوهەری جوانی، لە سنووردارکردنی خودی ژیاندایە، مردن، ژیان بۆ شتێکی مردوو دەگۆڕێت، ژیان پەرت دەبێت و دەڕژێت.. نێگەتیقی هێزی بزوێنەری ژیان خۆی دەشارێتەوە، جەوهەری جوانی پێکدەهێنێت.. بەهۆی ئەو جەوهەرە عەقڵانییەی کە هێزی بزوێنەری ژیان لەخۆدەگرێت، ئایدیالی جوانی خۆی لە هەر جۆرە بەکاربردنێکی ڕاستەوخۆ بەدوور دەگرێت! بەڵام لاوازی و ناسکی و شکاوی هەر هەموویان سیفەتی سرووشتی جوانیین. بە پشتبەستن بەو مانایە، جوانی بە هەموو توانا و هێزی خۆی قەرزاری وەسوەسەیە. وەسوەسەی جوانی دژە ژەهرێکی چارەسەری وەهایە، ژیان دەگرێت، هەر بۆیەش هەمیشە ژیان دەیخواتەوە.. بەمجۆرە ئەگەر زەوی لە پێناو ژیاندا فەتح بکرێت، ژیان ناتەواو دەبێت.

کەوات□ ساب□تی جوان سابەتێکە کە لەبەردەم شتێکدا وەستاوە، کە تیایدا هەر جۆرە وابەستەیی□ی□ک، یان زۆرەملییەك… قبووڵ ناکات، جوانی بە تەواوی ئازادە لە هەر زاڵبوونێک لە دەرەوەی خۆیدا کە بۆ گەیشتن بە مەبەستی خۆی کاردەکات، جوانی هەرگیز دیلی ئەرک و ناچاری و مەبەستێك نییە، هەرگیز سوبێکت هەوڵی بەدەستهی□نانی جوانی بۆ گەیشتن بە نیازەکانی نادات، بەڵکووو سەربەخۆیانە مامەڵەی لەگەڵدا دەکات.. سوبێکت وەک ئامانجی جوانی لە خۆیدا مامەڵە لەگەڵ جوانیدا دەکات. بەرژەوەندی تەواو لە ئامانج جیا دەبێتەوە و دەبێتە هەڵوێستی جیاکەرەوەی جوانی بەرانبەر بە جوانەکان..

کەواتە لە دەرەوەی بەرژەوەندییەکانەوە تەنها جوانی فێری ئازادیمان دەکات. جوانی بۆ خۆی ئامانجە. ئامانجەکانی جوانی لە جەوهەری جوانیدا پەنهانە. جوانی لە جەوهەری خۆیدا بەهاى خۆی بەدەست دەهێنێت. بۆیە ناکڕدرێت و بە تەواوی لە بەرژەوەندییەکان دوورخراوەتەوە. لێرەوەیە دەڵێن هونەر لەگەڵ سەرمایەداریدا ناگونجێت! سەرمایەداری هەموو شتێک دەخاتە بەردەم بەکاربردن و دابینکردن و داواکارییەوە.

ئیتر دوای ڕووبەڕووبوونەوەی جوانی و ئازادی و سازش، ئارەزوو و پابەندبوون نامێنێت و ئەگەری پەیوەندییەکی ئازاد لەگەڵ جیهان و لەگەڵ جوانیدا دێتە ئاراوە.. لەبەرانبەر جوانیدا، سوبێکت لەبری ئەوەی لە پێشەوەی پەیوەندییەکان بوەستێت، هەنگاوێکی لاوەکی

دەگرێتەبەر و دەبێتە کارەکتەرێک کە لە پەراوێزدا.. سوبێکت هەنگاو دەنێتە دواوە بۆ بەرژەوەندی ئەویدیکەی جیاواز. بۆ کۆتاییبوونی جوانی لە بوونی ئەبەدیی ئەویدیکەوەیە، بەمجۆرە ئەبەدیەتی جوانی دەست پێدەکات، ئەبەدیەتی جوانی ئەوەی وەک ڕەناکییەک لە جەوهەردا دەدرەوشێتەوە، کە بەناو ئەوی دیکەدا بەناودەبێتەوە… دواجار وەك دەردەکەوێت ئەرکی هونەر لە ئازادکردنی ئەویدیکەدایە. ڕزگارکردنی جوانی ڕزگارکردنی ئەویدیکەی جیاوازە.

عەبدولموتەلیب عەبدوڵڵا
هەولێر 14/3/2025

ژن لە شاکارەکانی شەکسپیردا.. عەبدولڕەحمان فەرهادی

ژن لە دەقەکانی شەکسپیردا، بەردەوام شوێن و پێگەی تەماوی و ئاڵۆز و گرنگی هەیە، بە شێوەیەك هەمیشە وەك کارەکتەرێکی گەورە و بەهێز و کاریگەر ڕۆڵ دەبینێت و لەناو کۆمەڵگادا وەك پێشەنگ و زوڵملێکراو و هەندێك جار وەك ڕابەری هەستە مرۆڤایەتییەکان نمایش دەکرێت. لە دەقی بازرگانی ڤینیسیا، کارەکتەرێکی وەك پۆرشیا کە هەر تەنێ ژنێکی شۆخ و خواپێداو نییە، بەڵکە کارەکتەرێکە زیر و وریایشە. پۆرشیا، کە وەك پارێزەرێکی وریا و هۆشیار دەردەکەوێت و لە دادگادا وەك یاساناسێکی بەتوانا دەتوانێ ڕۆڵێکی کاریگەر ببینێ لە ڕزگارکردنی ئەنتۆنیۆ لەدەست ئەو سزا توندەی کە لەلایەن شایلۆکەوە سەپێنراوەتە سەری، هەروەها پۆرشیا بۆ دواڕۆژ دەبێتە سیمبوڵی خۆشەویستی و سۆز و دانایی و دادپەروەری و پەند و ئامۆژگاری. یەکێك لەو ڕۆڵە جوانانەی شەکسپیر داویەتە پۆرشیا ئەو گوتارە ناودارەیەتی کە لە دادگادا لەبارەی دلۆڤانییەوە(الرحمة) دەیدات و دەڵێ: (پێویستە هاوسەنگی لەنێوان یاسا و دلۆڤانی هەبێت)، ئەمەیش بەردەوام دید و بەرزەپەیامی مرۆڤانەی خودی شەکسپیر بووە لە زۆربەی دەقەکانیدا. جگە لەمانە، کەسایەتیی پۆرشیا لەم دەقەدا لە هەردوو ژانری کۆمیدیا و تراژیدیادا بەرجەستە دەبێت، هەروەها دەبێ ئەوەیش بزانین کە لەم دەقەدا،

شەکسپیر لەڕێی کارێکتەر و کەسایەتیی فرە ڕەهەندی پۆرشیاوە باس لە
دابونەریتە باوە شێوە خێڵەکی و ئاوەزە دواکەوتووەکانی ئەو سەردەم
دەکات و هانی تاکەکانی کۆمەڵگاکەی دەدات ئەم کولتوورە باوانە
تووهەڵدەن و پەیامی تازەی پێشکەوتن و گۆڕانکاری بکەنە ڕێڕەوی
ژیان.. لە دەقی ماکبێسدا، لێدی ماکبێس دیسانەوە وەك کارێکتەر و
کەسایەتییەکی بەهێز و نەبەرد دەردەکەوێت و ڕۆڵێکی کاریگەر و
گەورە لە ڕوودواوە درامییەکانی نێو دەقەکەدا دەبینێت، لێدی ماکبێس
بەشێوەیەك هاوسەرەکەی هان دەدات تاوان بنێتەوە، بەمەیش دەتوانێت
وا لە هاوسەرەکەی بکات بۆ ئەوەی (شا دەنکان) بکوژێت.. هەروەها لە
ڕۆمیۆ و جۆلێتدا، جۆلێت نمایشی خۆشەویستییەکی ئەفلاتوونی دەکات،
کە خۆشەویستییەکی پاکوبێگەردی ڕووحامێزە و دوورە لە تێکەڵاویی
جەستە و سێکسکاری، دواجار ئەم خۆشەویستییەی جۆلێت ئامانج لێی
گەیشتنە بەوپەڕی جوانیی ڕەها. جۆلێت، کێشەکەی وای لێ دەکات
ڕووبەڕووی کۆمەڵگاکەی ببێتەوە، هەوڵ دەدات کۆسپ و لەمپەرەکانی
بەردەم بەرەوپێشچوونی کۆمەڵگا تێك بشکێنێت.. لە دەقی خەونەشەوێکی
هاوین، کەسایەتیی هێرمێس، کارێکتەرێکە دژی بەزۆر بەشوودانی
دەوەستێتەوە و سوور دەبێ لەوەی کە خۆی کێی خۆشدەوێ هەر دەبێ شوو
بەو بکات، دیارە ئەمەیش جەسووریی کەسایەتییەکەیەتی کە ناکۆك
لەگەڵ نەریتە باوەکانی کۆمەڵگاکەی خۆی ڕۆڵ دەبینێت، دیسانەوە
ئەمەیش هەوڵ و بەرزەپەیامێکی تری مرۆڤانەی شەکسپیرە بۆ گەشەی
هۆشیارمەندیی هەر تاکێکی کۆمەڵ، بەتایبەت ژنان.. لە دەقی
هاملێتدا، ئۆفیلیا کە هاملێتی بەوپەڕی ڕاستگۆیی خۆشدەوێت، لەگەڵ
ئەوەی بەدەست نیگەرانیی هەستەکانی بۆ هاملێت و پابەندییەکانی ئەو
بەرانبەر باوك و براکەی دەتلێتەوە، دەگاتە ئەوەی پێی بڵێن لەبەر
ئەوەی هاملێت لەو سۆز و ئەڤینەی ڕشت نییە، بۆیە پ□و□یستە
دەسبەرداری بێت، ئەمیش گوێڕایەڵ دەبێت، تا دەگاتە ئەوەی دواجار
بەهۆی خیانەتی هاملێت و گوشارەکانی بنەماڵەکەی، بەدەست کێشە
دەروونییەکانییەوە دەتلێتەوە و پاشان بە شێوەیەکی تراژیدیانە و
خۆکوژانە سەردەنێتەوە.. هەروەها لە دەقی ئۆت□ل□لدا، دیزدەمۆنە
کچە سیناتر□کی ناوداری ڤێنیسیایە، دەکەوێتە داوی خۆشەویستیی
ئۆت□ل□ل ک□ سەرکردەیەکی بە ڕەگەز مەغریبییە، لە ئەنجامدا بڕیاری
بەنهێنی هاوسەرگری دەدەن، ئەویش چەشنی هەندێك لە کەسایەتییەکانی
نێو دەقەکانی شەکسپیر، وەك کارێکتەرێکی ئازا و بەهێز دەنمایشێنێ
و بەردەوام ڕووبەڕووی دابونەریتە کۆن و دواکەوتووەکانی کۆمەڵگا
دەبێتەوە، دیزدەمۆنە نموونەی کەسێکی ئەوپەر پاك و بێ گوناحی و
کەسایەتیی ژنێکی زوڵم لێکراوە کە بەهۆی بەدگومانی و ئیرەیی ژیانی
ڕووبەڕووی مەرگ دەبێتەوە، هەروەها دەتوانین بڵێین کەسایەتیی□ک□ی

قوربانیی دواکەوتوویی و نموونەی باڵا و بەرزەسیمبوڵی کۆمەڵگا باوکسالارییەکانە، بەڵێ دواجار بەدەستی ئۆتێللۆ تراژیدیانە دەکوژرێت. مەرگی کاریگەر و تراژیدیانەی دیزدەمۆنە لەم دەقەدا بەهۆی بەهەڵە تێگەیشتن و ئیرەیی و بەدباوەڕی و هەڵخەڵەتانی ئۆتێللۆوە بووە، دواجار ئەمەیش دەبێتە هۆی پەشیمانیی ئۆتێللۆ لەو تاوانە قێزەونە، ئۆتێللۆ لە ئەنجامدا بۆی دەردەکەوێ کە ژنێکی پاك و بێگەردی لەناوبردووە، ئەم دیمەنەی شانۆگەرییەکە ئەوپەڕی بەهێزیی دراماکە بوو.. لە دەقی ژاوەژاوی بە هاڕین، شەکسپیر کەسایەتیی پیاتریسی وەك نموونەیەکی باڵای بوونی بیرتیژی و ڕووحی گاڵتەجاڕی و جەفەنگمەند و ئازادانە، خستووەتە دەقەکەیەوە.

پیاتریس چاوکراوەترین و ئاوەزمەندترینی کەسایەتییە ژنەکانی نێو دەقەکانی شەکسپیرە، هەروەها لە هەموو کارەکتەرە ژنەکانی نێو دەقەکانی، بۆ خوێنەر و بینەری دراماکانی سەرنجڕاکێشترە.

کەسایەتیی پیاتریس لە دیالۆگەکاندا زۆر خێراوەرام و تەڕدەستانە دەردەکەوێت، بەتایبەت لە شەڕەقسە و ڕووبەڕووبوونەوەکانی لەگەڵ بێنەدیك، پیاتریسیش وەك بوونی ڕەگەزێکی سەرکەوتووی کۆمیدی، لەم دەقەدا بەرانبەر بە ژنان بەهێز و ورەوە ڕووبەڕووی دابونەریتی دواکەوتووی کۆمەڵگاکەی دەبێتەوە. خۆشەویستیی نێوان پیاتریس و بێنەدیك بە دەمەقاڵێ و شەڕە قسە دەست پێ دەکاتە کەچی دواجار بە خۆشەویستی دەبێتەوە. پیاتریس هەر تەنێ کەسایەتییەکی ژیر و گاڵتەچی نەبوو، بەڵکە بوێرانە دەهاتە دەست. کاتێ کچە مامەکی پیاتریس کە ناوی هیروو بوو، بە ناهەق و لەخۆڕا تاوانی ناپاکاوسەریی(الخیانة الزوجیة)ی درایە پاڵ، پیاتریس لەم ناهەقییە بەرانبەر کچە مامەکەی، زۆر غەمگین و ڕقەستوور بوو، بەڵێ بە ئەوەی ئابڕوو بە ئامۆزاکەی بگەڕێنێتەوە، هەڵوێستی مرۆڤانەی دەبێت و دژی ئەم ناهەقییە دەوەستێتەوە، بەڵێ هانی بێنەدیك دەدات تا بچێ کلاودیۆ بکوژێت. ئەم ڕوداوە بەهێزترینی دیمەنە کاریگەرەکانی نێو دراماکە بوو، هەروەها ڕەخنەیەکی بەهێزیش بوو لە دواکەوتوویی و دیسانەوە پەیامێکی ڕۆمانسیانە و مرۆڤانەی نێو دەقەکانی شەکسپیریشە. بە کورتییەکەی لە ئەدەبیاتی شەکسپیردا، ژن هەمیشە کەسایەتییەکی بەهێز و بوێر و چاونەترس و زرنگ و کۆمیدیی دراوەتە.

هەروەها شەکسپیر وێنای کلیۆپاترای بە ئاوەزمەند و وریا نەخشاندووە. کلیۆپاترا ڕووبەڕووی ڕاستییەکی نەگۆڕ لە ڕاستییە مێژووییەکانی میسر بووەتەوە، کاتێك میسر لاواز دەبێ، بە ئەوەی هەستێتە سەرپێ و بیپارێزێ تا بتوانێ سەربەخۆ بمێنێتەوە، پێویستە هاوپەیمانێکی هەبێ.

سۆنێتاکانی شەکسپیر کە بریتین لە 154 قەسیدە و لە نەوەتەکانی

سەدەی شازدەم نووسراوە. هەر سۆنێتایەکیشی 14 کۆپلەن. سۆنێتاکانی کە لەلایەن چەند نووسەرێکەوە کراون بە کوردی، لە بنەڕەتدا بونیادێکی کێشداری مۆسیقین و بابەتەکانی پێکهاتوون لە خۆشەویستی و ستایش و باسی سروشت و شانازیکاری و کات و پەند و نەمری و نەمان، هەروەها ناوەڕۆکەکەی بە زمانێکی پتەو و کاریگەری تژی لە خوازەکاری و ڕەوانبێژی داڕێژراوە. وشەی سۆنێتا لە بنەڕەتدا لە زمانی ئیتاڵییەوە هاتووە کە زاراوەیەکی مۆسیقییە و تایبەتیشە بە مۆسیقای کلاسیکی و زۆرجار مانای کۆپلەیەکی مۆسیقای میلۆدیدار یان مانای ژەنیاری دەگەیەنێت. زۆرجار وتوێژ لەبارەی پێگەی ژن یاخود ڕەگەزی مێ لەنێو سۆنێتاکانی شەکسپیر بووەتە جێی مشتومڕ و گفتوگۆی گەرمی ڕەخنەکاران، لە کۆتا کۆپلەی سۆنێتاکاندا پێگە و کەسایەتیی (کچەسمەر- Dark Lady) تاکێکی جوانی ناساز و سەرنجڕاکێشە و زۆربەش پێیان وایە کە کەسێکی شووفارە و سەرچاوەی بەدگۆیی و ئاشۆوی و بەدڕەوشتییە. لەگەڵ ئەوەی کەسایەتیی ڕەشەسمەر لە سۆنیتاکاندا ڕۆڵی دراوەتێ، وەلێ ئەو ڕۆڵە نییە کە پێکهاتبێت لە تەوەرەیەکی بنەڕەتیی نێو سۆنێتاکان. هەروەها دەتوانین بڵێین شەکسپیر لە سۆنێتاکانیدا، وێنایەکی ئاڵۆزکاو دەداتە ژن و دەیداتە بەر بلۆوری ڕەخنەی ڕەوشتامێز و کێشە و ئاڵنگارییە سێزاوییەکان، بۆیە تا ئێستایش ئەم دەقانەی بوونەتە جێی قسەوباس و نووسین لەبارەیانەوە. گرنگیی سۆنێتاکان لەوەدایە ڕەنگدانەوەی ڕامانی قووڵ و فەلسەفیی شەکسپیرە بە خۆشەویستی و جوانی، بۆیە لە دونیا و مێژووی ئەدەبی ئینگلیزی بە یەکێك لە شاکار و شانازییەکان دادەنرێت.
ئەگەر لە بارەی مێژووی سەردەمانی شەکسپیر بکۆڵینەوە، دەگەینە ئەو ڕاستییەی کە شەکسپیر سەرسامی ژنێك بووە و لە هەندێك دەقی دا بە سەیروسەمەرە و بەتوانا و بەهێز دایدەنێت. ئەم ژنە دەسەڵاتیشی بەسەر سەردەمی خۆیدا بووە، ئەویش کەسایەتیی (شاژن ئەلیزابێسی یەکەم)ە.
زۆر بیروڕا هەن دەڵێن (شاژنە ئەلیزابێسی یەکەم) کە لە سەدەی شازدەم حوکمی بەریتانیای دەکرد، دیارترین ژنەکانی سەردەمی خۆی بووە. ئەلیزابێس بووەتە هۆکاری بەهرەمەندی و سەرچاوەی ئیلهامی شەکسپیر بە نووسین و وێناکردنی پاڵەوانی زۆربەی دەق و شانۆنامەکانی، ئەم پەیوەندییە ناڕاستەوخۆیەی نێوان شەکسپیر و ئەلیزابێس لە سەردەمی ڕێنیسانسدا بووەتە هۆکارێکی گەورە و گرنگی گەشەسەندن و پێشکەوتنی شانۆی بەریتانیا بوو، ئەلیزابێس هاندەر و پاڵپشتێکی گەورەی هونەر بە گشتی و شانۆ بە تایبەت بوو لەو سەردەمەدا، بۆیە هەندێ لە کارەکانی شەکسپیر ڕاستەوخۆ لەبەردەم خودی ئەلیزابێس نمایش دەکران. ئەم پەیوەندییە ناڕاستەوخۆیە، تا

ئێستایش بە ڕاددەیەك بە لایەنێكی شاراوە لە ژیانی شەكسپیر ماوەتەوە.. بەگشتی شەكسپیر لە بەرھەمەكانیدا، ھەوڵی داوە ژن بە چەندین نموونەی جیاواز پیشان بدات، ئەوانیش بریتین لە جوانی، چاوكراوەیی، خۆشەویستی، بوێری، بەھێزی، قووڵبیری و ڕاستگۆیی. لە خوێندنەوەی بەرھەمەكانی شەكسپیردا، خوێنەر خۆی لە یاد دەكات و وا دەزانێ لە جیھانێكی خەیاڵاوی و پڕ فەنتازیا بەسەردەبات، ئەمەیش لایەنێكی مەزنی ھونەر و داھێنانەكانی شەكسپیرە، ھەروەھا ئەگەر وردبینەوە دەگەینە ئەو ئەنجامەی كە ژنەكانی شەكسپیر، ھێزی ورە و توانای ڕووبەڕووبوونەوە و بەرگرییان لەنێو خودی خۆیاندا ھەیە..
شەكسپیر ئەم وێنە بە ھێزانەی ژنی لە كوێ ھێناوە كە بە سوارچاك وەسفیان دەكات؟ لە نموونەیان جۆلێت، دیزدەمۆنە، پیاتریس و كلیۆپاترا و ھەموو ئەوانەی باسمان كردن.

ناونیشانێك بۆ حەمەكەریم ھەورامی.. حەیدەر عەبدولرەحمان

حەمە كەریم ھەورامی وەك نووسەر بەدرێژایی تەمەنی لەسەر ڕەھەندێكی چەسپاوی نووسین نەگیرساوەتەوە كە ببێێتە بنەماو ڕەوتێكی دیاری كراو بۆ بەرجەستە كردنی بەخششە ئایینی و فەلسەفی و ئەدەبی و كولتووریەكانی بەگشتی، بۆیە دانانی شوناس□□ك بۆ بەھرەو داھێنانەكانی كارێكی ئاسان نابێت.
ئەو وەك خۆی دەڵێت : ھەرگیز نەمویستوووە خۆم لە قالبێكی دیاری كراودا ببەستمەوە و بە درێژایی تەمەنم لەسەریەك رێچكە نووسین بڕۆم، بەڵكو ھەمیشە بەدەنگ پڕ كردنەوەی ئەو بۆشایان□ی كت□بخانەی كوردی دا گەڕاوم كە م ھەستم كردووە من بەرپرسم لەپڕكردنەوەی ئەو بۆشاییە، ئینجا لەھەر بوارێكی ئەدەبی، ھونەری، ھزری، پەروەردەیی، فەلسەفی بوو بێت ، زۆر بەجدییەوە كارم لەسەر كردووە، ھەتا ئەگەر ئەو بابەتە لەچوارچێوەی پسپۆری منیشدا نەبووبێت .
بەڵام ئەگەر پێدا چوونەوەیەك بەو سی و یەك لەو كتێبانە بكەیت كە حەمە كەریم ھەورامی نوسیوویب□تی و بیخەیتە تای تەرازووی زۆرینەو كەمینەی جۆری بابەتەكانی، ئەوە بەئاسانی دەگەیتە ئەو بڕوایەی كە

ئەو زۆرینەی کارەکانی تەرخان کردووە بۆ شانۆ، یان دراما، چونکە پێی وا بووە شانۆ لەڕەهەندە هەرە فەرامۆش کراوەکانە ل□ ئەدەب و هونەری کوردی و پێویستی بە هەوڵو تەقەللایەکی زۆر هەیە بتوانیت ئەو بۆشاییە گەورەیەی پێ پڕ کەیتەوە.

ئەو خۆشی لە پێشەکی کتێبی (درامای فاڵچی) دا و لە پێشکەکی کتێبی (درامای خاتوو کڵاو زەڕد دا) دووپاتی کردۆتەوە، نووسیوویەتی: من دەمەوێ ئەدەبی شانۆگەری بنووسمەوە، ئەو ئەدەبەی کە خوێندنەوەو نواندنی دوو ڕووی ڕووناك بن، نەك هەر تەنها بۆ نواندن.

ئەوەبوو ساڵی 1973 درامای (شەوێك لە ژیانی خانزاد) م نووسی ، ل□ ساڵی 1977 کەوتە بەر دەستی خوێنەران و کۆمەڵێ بابەت و لێکۆڵینەوەی جیا جیایان لەسەر نوسیووە لەوانە

کەمال غەمبار (لیکۆڵینەوە) مەهدی خۆشناو(لە گۆڤاری رۆژی کوردستان ژمارە) 54، فازڵ قەساب(گۆڤاری بەیان) سەعید ناکام لەدیداری چیرۆك لەپیرمام)

هەندێ لەو دەقانەی حەمە کەریم هەورامی وەك ئەدەبی شانۆیی لەشێوەی کتێب بڵاوی کردونەتەوە، لەلایەن تیپەکانی نواندن لەکوردستاندا سوودیان لێ وەرگیراوەو ل□ تەلەفزیۆن تۆمار کراون، دوای شانۆو دراما، بایەخی زۆری بەچیرۆك و رۆمان داوە.

زنجیرە درامای (فاڵچی)

ساڵی 1971 لە نووسینی حەمە کەریم هەورامی، دوای ئەوەی وەك دەقی شانۆیی لەکۆنگرەی یەکێتی نووسەرانی کورد خەڵاتی دووەمی بێ یەکەمی بەدەست هێنا، لەدەرهێنانی سەباح عەبدولڕەحمان لەهۆڵی گەل لەسەر شانۆ لە هەولێر پێشکەش کراوە.

پاشان وەك یەکەم زنجیرە درامای کوردی لەئامادە کردنی عەزیزگەردی و دەرهێنانی سەباح عەبدولڕەحمان ل□ تەلەفزیۆن تۆمار کراوە .

سەرکەوتنی ئەوشانۆگەریەو گرد بوونەوەی جەماوەر لەدەوریدا ، هاندەرێکی بەجۆش بوو بۆ ئەوەی حەمە کەریم هەورامی هەوڵی ئەوە بدات پتر قەڵەمەکەی بۆ کاری شانۆیی تەرخان بکات.

شەوێك لە ژیانی خانزاد دا

ساڵی 1973 نووسراوە، بەڵام ساڵی 1977 چاپ کراوەو پاشان ل□ تەلەفزیۆنی کەرکووك تۆمار کراوە .

شانۆیی گوندەکەم

ساڵی 1977 وەك دەقێکی شانۆیی نووسراوە، بەڵام ساڵی 1981 کەوتۆتە بەر دەستی خوێنەران ، ساڵی 2012 چاپێکی تری لەوەزارەتی رۆشەنبیریی و لاوان بۆ کراوە .

ئەم دەقە لەلایەن تیپی هونەرە میللیەکانەوە نمایش کراوە.

شانۆیی خاتو کڵاو زێڕ
وەك نمایشەكی شانۆیی لەلایەن نووسەری ئەم وتارە (حەیدەر عەبدولڕەحمان) بۆ شانۆ ئامادە کراوە، لەدەرهێنانی سەفوەت جەراح و نواندنی سەعدون یونس ، حەمە سەعید ئیبراهیم ، دڵپاك تاهیر ، جەلال بەیار..
هەر هەمان [illegible]مان لەلایەن حەیدەر عەبدولڕەحمان بۆ چوار ئەلقە بۆ تەلەفزیۆنی کەرکوك ئامادە کراوە، لەدەرهێنانی زوهەر عەبدولمەسیح و نواندنی سەفوەت جەراح، شەماڵی عەبە ڕەش ، جەلال بەیار، نەوزاد مەجید، کەریم عوسمان نمایش کراوە.
بەڵام بەهۆی ئەو بیرە نەتەوەییەی لەدراماکەدا هەبوو، پەخش کردنەوەی قەدەغە کرا.
درامای (خەونەو خەون نیە)
ساڵی 1971 نووسراوە ، بەڵام ساڵی 1985 بەرهەم هاتووە.
درامای گرفتەکانی نازێ لەدادگای م[illegible]گادا
دەقەکە ساڵی 2022 بۆ دراما نووسراوە، وەزارەتی ڕۆشنبیریی و لاوان چاپی کردووە.
بەڵام لە کۆتایی دا (حەمە کەریم هەورامی) نەیتوانی بەردەوامی بەنووسینی دەقی شانۆیی بدات، ئاراستەی نووسینەکانی گۆڕی، لە بەر چەند هۆیەك:
1.لەسەردەمی ئێستادا فۆرمی نووسین بۆ شانۆو دراما گۆڕاوە و ئێستا جگە لە دەق دەرهێنەر پێویستی بەسیناریۆ هەیە، هەموو نووسەرێکیش لە نووسینی سیناریۆدا شارەزا نیەو کەسانی پسپۆر لەنووسینی سیناریۆ ئەم کارە دەکەن.

2. مەرج نیە هەموو ڕۆمان نووسێك، یان چیرۆك نووسێك بتوانێت بۆ شانۆ یان دراما بنووسێ، چونکە هەریەك لەو هونەرانە تایبەتمەندی خۆیان هەیە,
تەنیا کاتێك دەتوانیت سوود لەڕۆمان وەر بگریت بۆ شانۆ ، یان دراما، کاتێ کەسی دووەم دوای نووسەری دەق، ئامادەکاری بۆ بکات.
ئەم ئامادەکاریەش پێویستی بەکەسێکە لەهەردوو هونەری دەق و شانۆ شارەزایی هەبێت و بزانێت چۆن دەق بکاتە وێنەو دیمەن و ڕووداو و بونیاتنانی کاراکتەر.
3.نووسینی دەق بۆ کتێب لەسەردەمی کلاسیکدا باو بوو، کاتێ شانۆ لاواز بوو، نووسەر کتێبی بۆ پڕکردنەوەی بۆشایی شانۆ دەنووسی، بەڵام ئێستا خەڵك پێویستی بە بینین هەیەو شانۆ

هەر تەنها بریتی نیە لەوشە، بەڵکو ڕەگەزەکانی تر کاریگەریان زۆر زۆترە لەوشە.

4. پرسی چاپکردنی کتێب بۆ شانۆودراما لەجیهانی ئەمڕۆی چاپ و بڵاو کردنەوەدا جێگەی بایەخی دەزگاکانی چاپ و بڵاوکردنەوە نین، چونکە ئەو جۆرە کتێبانە خوێنەریان کەمەو جگە لەنوخبەو قوتابیە ئەکادیمیەکان، کە پێویستیان بە نووسینی توێژینەوە و بەسەرکردنەوە دەبێت، خوێنەری دیکەی هەواداری شانۆو دراما بە دەگمەنە.

لە گفتو گۆ کردن ملە گەڵ حەمە کەریم هەورامی دەربارەی ئەو بابەتە، ئەویش هەر ڕای وابوو کە نووسینی دراماو شانۆ لەلایەن بەرهەم هێنەرەکانیش جێگەی بایەخ نیە و لەکاتی بەرهەم هێناندا نووسەرەکان فەرامۆش دەکرێن،

زۆرینەی ئەرکی چاپکردنی ئەو کتێبە شانۆیی و درامیانە لەسەر نووسەر خۆیەتی، ئەمەش هۆکارێکە بۆ سارد کردنەوەی نووسەر و ڕوو تێکردنە پرۆسەی چاپدان و بڵاوکردنەوە.

5. دەزگاکانی چاپ و بڵاوکردنەوە، کاتێ دەتوانن کتێبخانەی کوردی تێژی کەن لە بەرهەمی شانۆیی و یا درامی، کاتێ هەمان ئەو شێوازەی نووسین بەگرێ بەست لەگەڵ نووسەرانی شانۆو دراماشدا ئەنجام بدەن و مافی ئەو نووسەرانەش وەك نووسەرانی دیکە زامن بکەن ، بەڵام کێشە بنەڕەتیەکە لەوە دایە کە ئەو دەزگاو بڵاوکەرەوانەش پاساوی خۆیان هەیە لە خۆ پاراستن لەو کتێبانەی بازاڕیان لاوازە، لە بری ئەوە بایەخ بە جۆرە کتێبێکی تر دەدەن، کە قازانجێکی ماددی بۆ ئەوان تێدایە.

وەڕای هەموو ئەوانە، ئەو نووسەرەی شانۆ یا دراما دەنووسی تایبەتمەندی خۆی هەیە، کە لەگەڵ چیرۆك نووس، یا ڕۆمان نووس لێکیان دەکاتەوە.

چونکە ئەوەی شانۆو دراما دەنووسێ ، دەبێ شارەزایی و ئەزموونێکی لەگەڵ شانۆو دراما هەبێت و لە توخم و ڕەگەزە هونەریەکانی ئەو دوو هونەرە نا بەڵەد نەبێت.

حەمە کەریم هەورامی لە سەردەمی کۆن دا لەو تەکنیك و فۆرم و ستایلانەی ئەمڕۆی شانۆو دراما تێکەڵ نەبوە، بەڵکو وەك ڕاویەك ـ یان چیرۆك نووسێك ڕەفتاری لەگەڵ شانۆو درامادا کردووە کە لەگەڵ سەردەمی نوێ دا هاوکوف نابن، بۆیە ناتوانێ ئێستاکە وەك جاران لە هەوڵی ئەوە دابێت کەم و زۆرێك بەشاییی دەق لەشانۆو درامادا پێکاتەوە، نەك هەر تەنها لەڕووی پراکتیکییەوە، بەڵکو بە نووسین و کتێبیش ئێستا بە ئەو ئەستەمە ئەو کارە بکات .

کەواتە باشتر لەوە ئەوەیە ئەو ڕوو لەڕۆمان بکات، هەوڵەکانی بەهەڕمێنتر دەبێت.

نیشانەی پرسیار لەناو لاپەڕەی سپی.. سەباح ڕەنجدەر

١

بەندۆڵی کاتژمێری ناو مۆزەخانە لە دەمار بەتاڵ بووە
وەك گونی نێریی خەساو شۆڕبووەتەوە
پەنجەرەشی سەری لە بەر خۆیەوە ناوە
شاوەڕیخنە و هاوشێوەی کە دێن باڵیان دەنووک
دەنووکیان خەنجەر و جوێن
چڕنووکیان شمشێر و بەڵا
چاویان ئاژاوەگێڕ و بۆچڕووك
هاتنی شەڕزادە و بەڕێوەبەری شەڕ
برین بێ سنوور و پێوانە گەورە دەکا و لێوی بزر دەبێ
بوومەلەرزەش لە دەوروبەر دەجەنگێ
شیعر و هاوشێوەی گەرم دەژین و نەرم و خودایی هەنگاو دەنێن
مانگ بەسەر ماڵانەوەیە
ڕووبارێک دێ لە سینگی مەلەوان دەدا
دوای ئەوەی چووینە ناوی گوێچکەماسیمان بە دەستەوە بوو
لە خەڵاتی ڕوونا کی لێی بووردین
دەتوانین بە یەکتری بڵێین سڵاو و ڕۆژباش
لە سڵاو و ڕۆژباشدا بادەمان پڕ و تەواو هەقیقەتین
هەڵمی شەونمین
هەڵمی خوێ نین
چیا گوڵەحاجیلەی بەدەستەوەیە
ئەسپێکی ڕووخۆشیش لە حەوشە و ماڵمان پشتی خۆش دەکا
تەزوو بە ڕێگادا دەهێنێ و گوێت لە دەنگی دڵت دەبێ و پێت دەڵێ بەڵێ
گەشتت بەرەو خەڵاتی ڕوونا کی فەرموو ئەنگوستیلەت لە سندووق

دەربهێنە
گوڵەبەڕۆژە ئاوڕدەداتەوە
ئاسمانیش ناخ و ئەدگارە حەوت ئاواز دەخوێنێ
* * *
خۆر لە قووڵایی و ڕوونیی ژیان دێتە دەرێ
کەم شارەزا و دەمێر نییە بە دەمی پڕ حیکمەت و چرپەوە پرسیاری خۆی دەکا

٢
ئاسمان لە شادیدا پڕ ئەستێرە و مانگ دەبێ
ڕەنگ نیشانەی نهێنی دەناسێ
تێکۆشانی خۆی دەگێڕێتەوە و خۆشی ناخاتە مەترسییەوە
بەهەشت ڕەنگی نییە یان ڕەنگی نەناسراوە
کێ لەدایک بوو ماڵیان نزیک گۆڕستان بوو
لە مێردمنداڵییدا بەرخۆکانی دەبردە ناو گۆڕستانێکە و هەڵدەستانەوە سەر پاشوو
دەنگیان دەهات و ون نەدەبوون
گەنج بوو لەم گۆڕستانەدا گۆڕی بێ زۆر
خزم و کەس و برادەر و ئاسیاوی خۆی لێ دا و بەڕێزەوە ناشتوونی
دارە بازەشی گۆڕاندووەتەوە مزگەوت
ئێستا خۆی و منداڵی و نەوە و گوڵی گەرمی تێیدا نێژراون
سەری بۆ ناوچەوانی ئاسکێک کردووە
لە ڕووناکی گەردوونیدا
تەماشای هەزارەی تازە دەکات
پیرۆزەی سەرگۆڕیش دەژمێرێ
دەبێتە شەهرەزادی چیرۆك و بەردی حەوت پەیکەر

* * *

کێڵێك هەموو کێڵە و ناویش هێزی دەست بەدڵەوەگرتن
دەیکاتە تانوپۆ و ئومێد و هەموو دەتوانین قسەی لەگەڵدا بکەین
٣
گردێک باخچە و سەنگەری بەسەرەوە یە
درەختی خۆڕسک قەدیان وەک دووگوردی نوێژ چنیوە
ناهێڵن خودی لە یەک بترازێ
گەورەی خوداوەندان گرد لەسەر
سابوون و
هەسان و

سەوڵ و
سەهۆڵ باڵا ناکا و هەوا ناگۆڕێ
کەناری نزمیش فریودەرە
بەردی گڕکان ناوچەوانی بووەتە هەست و دەمی بە تووڕەیی دەکاتەوە
لە کازیوەی لێڵ نامێنێتەوە
خۆڵەمێش لەسەر خۆی لا دەدا
ڕەگ و خۆڵی گەشەکردن بۆ خۆی هەڵدەبژێرێ
دەتوانێ چاوەڕێ بکا
سیشی بەگرانی هەناسە نەدا
* * *
جەژنی بە کەژاوەیە و لووتکە پێی گوت ونم مەکە
لە باڵای ڕاز و ڕەوەزان ئەستێرەی کەڵبەهار دەکوژێ

٤
دەستنووسی ئایین ڕەوشتی یەکەمی زەوی تێدا نییە
نازانرێ پەنجەرە چۆن دروست بوو
ترووسکاییەکی خامۆش
دەستی گرتین و دەزووی یەکتردۆزینەوەی داینە دەست
درەخت ئێوارەخوانی خۆبەخشینی
بۆنوبەرامە و بەروبوومی ڕێك خست
کە لێک نزیک بووینەوە دڵپەرت بووین
پێستی ئاسمان و ڕوونی ئەزەل هەڵبزڕکا
مازوو بە هانای منداڵانەوە هات
کردیانە مووروو و تۆپ و مۆری دەرگای ماڵی گەردوونی
بانگی ئاژەڵمان کرد بێ وەڵام ماینەوە
تیرمان سوار کرد و تۆوی سروودی هەڵخەڵەتاندمان وەشاند
زەوی چووە توخمی سەرسوڕمان و لەپی کردەوە
لە لۆچێکی ڕەوشتی یەکەم دۆزرایەوە
* * *
زەوی کە شوورەی دانرا و بەرەو شار چوو
لە ناوکی گەمارۆ درا ڕەوشتی بزر بووەوە

کەمپی سوپای میلی تۆبزاوەی ئەنفالکراوان.. عەلی مەحمود محەمەد

کەمپی سوپای راهێنانی میلی تۆپزاوە، بە ناوی گوندی تۆبزاوەی449 ماوەی 11 کم لە باشووری خۆرئاوای ناوەندی شاری کەرکوکەوە ناونراوە، گوندەکە لە ناوچەیەکی ستراتیژی گرنگدایە لەسەر رێگای حەویجە – تکریت، لە زۆر ناوچەی کوردستان بە هەمان ناوەوە چەندین گوندی دیکە هەیە، گوندی تۆبزاوە لە رێکەوتی 20-5-1987 دوای 20 رۆژ ئاگادارکردنەوە، دوا ماڵی گواسترانەوە، کە هەموویان کورد و کەمایەتییەکی شەش ماڵەی تورکمان بوون. دوای گواستنەوەی هاووڵاتییە کورد و تورکمانەکانی ناوچەکە، بە تایبەت دوای چڕکردنی سەربازگەکە بە کۆکردنەوەی ئەنفالکراوان تیایدا، ناوچەکە بووە بە ناوچەیەکی سەربازی، تۆبزاوە بە یاچی، بە گوندەکانی دوبەك تەپە و کەیوان ….ئاوەدانیان تێدا نەما، جگە لە سەربازو چەکدار نەبێت.
سەربازگەی راهێنانی سوپای میلی تۆبزاوە لە سەر رووبەری 122 دۆنم زەوی لە ساڵی 1979 دەست بە دروستکردنی کراوە، لە ساڵی 1980 تەواو کراوەو کراوەتە سەربازگەی راهێنانی سوپای میلی، لەو زەوییە 20 دۆنمی بە 22 هۆڵی گەورەی 25 بە 8 مەتری و ژوری دیکە تەرخان کرا، 102 دۆنمەکەی دیکەی کراوەتە گۆڕەپانی راهێنانی سەربازی بۆ سوپای میلی، راهێنانی سەربازی فەرمانبەران و قوتابیان و خەڵکانی دیکە لە ریزەکانی جەیشی شەعبی کە لە دوای دەستپێکردنی جەنگی ئێران- عێرق توێژێکی بەرینی خەڵك بە زۆر لە لایەن حکومەتەوە پەیوەست بوون پێوەی.

وەك ناوەندی كۆكەرەوەی ئەنفالكراوان

سەربازگەی تۆبزاوە، وەك ناوەندی سەرەكی كۆكردنەوەی ئەنفالكراوان لە 7 پرۆسەی ئەنفال " یەك بە حەوت" و زیندانیانی هەڵەبجە بەكار هاتووە، رۆڵی ئاوشفیتزی جینۆسایدی جولەكەی لە عێراق بینیوە بە پرۆسەی جینۆسایدی ئەنفال، لەرێوە ئەنفالكراوان بەسەر سەربازگەكانی دیكە دابەشكراون" ئەنفالكراوان لە رۆژێكەوە بۆ مانگێك و زیاتریش لەرێ ماونەتەوە".
تۆپزاوە جگە لە ناوەندی كۆكەرەوە، هەروەها جێگای لێكۆڵینەوەو جیاكردنەوەو دابەشكردن بووە، بۆ دابەشكردن و ناردنی قوربانیان بۆ

سەربازگەکان و گۆڕە بە کۆمەڵەکان, ناوەندی سەرەکی دابەشکردنیش بووە لە بەشی زۆری حەوت پرۆسەی ئەنفال, لێرەوە قوربانیان نێردراون بۆ سەربازگەکانی”دوبس و نگرە سەلمان” و گۆڕە بە کۆمەڵەکان.
دواتر زیندانی دوبزیش بۆتە ناوەندی دابەشکردن بۆ نگرە سەلمان و تکریت, لەوێوە لە تکریتەوە ئەنفالکراوان نێردراون بۆ گۆڕە بە کۆمەڵەکان, هەر چەندە پێم وایە زیندانی سەربازگەی دووبز هەر لقێکی زیندانی سەربازگەی دووبز بووە.

یەکەم گروپی ئەنفالکراوان کێ بوون هێنرانە تۆبزاوە؟

ژنێکی لە دایك بووی ساڵی 1955 ناوچەی گەرمیان, بۆ دادگای باڵای تاوانەکان دگێڕێتەوە, دەڵێت “لە گەڵ خەڵکی گوندی محە بارام سوار ترێکتەر بووین بۆ چەچەماڵ, چوینە گوندی قرخ, لە گوندی قەرەتامور دەستگیرکراین, بارق پیاوە گەنجەکانی جیاکردەوە بە لێدان بردیانی, ژن و منداڵەکان چوار ر□ز ل□وێ ماینەوە, پێنجەم رۆژ بە ئۆتۆمۆبیلی گەڵابە بردیانین بۆ بارەگای قائمقامیەتی چەچەماڵ, ئەو رۆژەی خۆپیشاندان کرا لە چەمچەماڵ” دەوترا 11 ی چوار خۆپیشاندان کراوە, هەندێك بەڵگەنامەم لایە بە پێی ئەوان بێت گوایە 12ی مانگ خۆپیشاندان کراوە”, هەر ئەو عەسرە بردمانیان بۆ سەربازگەی تۆبزاوە. ئێمە کە گەیشتینە تۆبزاوەو هۆڵەکان هەموو بەتاڵ بوون, ئێمە یەکەم گروپ بووین بردراین بۆ ئەوێ و کراینە ناو هۆڵە گەورە ساردو سڕەکانەوە, رۆژی دواتر پیاوە گەنجەکانی سلێمانی ئەوانەی کە لە گەڵ ئێمە بوون هێنایانیان بۆ سەربازگەکە, سێیەم شەو منداڵەکانیان لێمان جیاکردۆتەوە, دواتر گەڕاندیانیانەوە بۆ کەسوکارەکانیان, شەشەم رۆژ پیرو گەنجەکانیان لە یەکتر جیاکردۆتەوە بۆ سێ بەش, هەر ئەم ژنەو ئەوانەی لە گەڵیا بوونە هەمان رۆژ یەکەم گروپ بوونە نێردراون بۆ زیندانی سەربازگەی دووبز.

ئەنفالکراوان لە کوێوە هێنران ؟

زیندانی سەربازگەی تۆبزاوە, ناوەندی سەرەکی کۆکردنەوەی ئەنفالکراوان بووە, هەموو ئەنفالکراوانی پرۆسەی ئەنفالەکانی” یەك, دوو, چوار, پێنج, شەش, حەوت”یان بە گشتی بۆی هێناوە, زۆرینەی ئەنفالکراوانی پرۆسەی ئەنفالی سێ ش, جگە لە ئەنفالکراوانی ناوچەی داوێ بردراون بۆ زیندانی مەرکەز شەبابەکەی دووز.
جگە لە ئەنفالکراوانی ئەنفالی هەشت و کامپی سوپای میلی تکریت

"ئەنفالکراوانی داوەی گەرمیان"، و کەمێک لە ئەنفالکراوان راستەوخۆ بردراوان بۆ گولەبارانکردن، وە ئەنفالکراوانی ناو زیندانێک لە نێوان دوبس و کەرکوک، کە زیاتر لە 180 زیندانی تێدا بووە" بە وتەی ئەوان پێش ئەوانیش زیندانی ئەنفالی دیکە لەو زیندانە هەبوونە، دوای لەبوردنی گشتییەکە زیندە بەچاڵ کران، ئەوانی دیکە هەموو هێنراون بۆ سەربازگەی تۆبزاوە، لەرێ پێلەن و دابەش کراون، هەندێکیشیان یەکسەر لەرێ کوژراون یان مردوونە، وەک لە ئەنجامی پشکنینی گەڕۆکە بۆ کەمەنەی هەڵەدراوەکەی سەربازگەی تۆبزاوەو ئەو وەفاتنامانەی کە بەردەستن دەردەکەوێت.
زیندانەکانی ئێرە، لە تەوارییەکەی سلێمانی" ئەنفالی یەک، دوو، ئەنفالکراوانی هەڵەبجە"، کەیە، تەق تەق، شوان، چەمچەماڵ" قادر کەرەم و باوە شاسواری سەنگاو، ناو سیمەکەی لەیلان و ئالیاوەو قەرەتوو و فرقەی چوارقوڕنەو هەولێرو "سپیلک" ەوە هێنراون بۆی.

چۆن و کەی هێنران؟

قوربانیانی ئەنفالی یەک بەم شێوەیە باسی ناردنی خۆیان دەکەن بۆ سەربازگەی تۆبزاوە" خەڵکی سەیدەر لە ڕێکەوتی 5-3-1988 ئەنفالکران، بە دە ئێتەمەبێل بردرانە ناحیەی بنگرد، لەوێوە بۆ چوارقوڕنە (بارەگای فرقەی 4)، چوار ڕۆژ لەوێ مانەوە، دوای جیاکردنەوەی ژن و منداڵەکان لێیان، نێردراون بۆ هەولێر، 5 ڕۆژ لە هەولێر ماونەتەوە، شەوێکیش لە کەرکوک، دوایی لە تەواری شاری سلێمانی نزیك دوو مانگ ماونەتەوە، لە گەڵ ئەنفالکراوانی پرۆسەی ئەنفالی دووی ناوچەی قەرەداغ، بە 22 ئێتەمەبێل بردراون بۆ سەربازگەی تۆبزاوە".
"خەڵکی گوندی سەکانیانی ناوچەی پرۆسەی ئەنفالی یەک، چونکە ئێران، لە گەڕانەوەیان لە سونە دەستگیرکراون، "36 کەسیان روفاتیان لە حەزیر دەزراونەتەوە" یەکسەر بە 3 ئیفای سەربازی بردراون بۆ شاری هەولێر، دوو ڕۆژ لە سەربازگەیەکی هەولێر بوونە، دواتر 28 ڕۆژ لە سەربازگەیەکی دیکە، بە پاس بردراون بۆ سەربازگەی تۆبزاوە، سێ ڕۆژ لە تۆبزاوە ماونەتەوە".
یەکێکی دیکە لە زیندانیانی ئەنفالی یەک ئاوا چیرۆکی ناردنی خۆیان بۆ تۆبزاوا دەگێڕێتەوە" 20 کەس لە ئەشکەوتێک گیراون، چوار ڕۆژ لە گوندەکە زیندنیکراین، دوو شەو لە سەربازگەی سوسێ ماینەوە، چل ڕۆژ لە تەوارییەکەی شاری سلێمانی، دوایی نێردراین بۆ زیندانی سەربازگەی تۆبزاوە.
یەکێک دیکەی قوربانیانی ئەنفالی یەک دەڵێت" 32 کەس دەستگیرکراین، حەفتەیەک لە گوندەکەیان زیندانی بوونە، لە سەربازگەی سوسێ شەوێک،

لە تەوارییەکەی شاری سلێمانیش پێنج شەو، لەکۆڵێنەوەیان لە گۆڕ کراوە، دواتر لە پۆلیسی قەزای دوکان بە کەفالەت ئازاد کراون، دوای کەمتر لە مانگێك بانگ کراونەتەوەو جارێکی دیکە دەستگیر کراونەتەوە، دیسان نێردراونەتەوە بۆ سەربازگەی سوسە، یەك کاتژمێر لەوێ ماونەتەوە، هەژدە ڕۆژیش لە تەوارییەکەی شاری سلێمانی، دواتر نێردراون بۆ زیندانی سەربازگەی تەبزاوە".

هەرچی قوربانیانی ئەنفالی دووە، ئەوان نموونەی چیرۆکیان بەم شێوەیە دەگێڕنەوە بۆ دادگای باڵای تاوانەکان" پێش سەری مانگی چوار، جاش بە هاوولاتیانی سەوسەنانیان وتووە خۆتان رزگار بکەن، سوپا هێرش دەکەن و دەتان گرن"، لە کاتی ئۆپەراسیۆنی ئەنفال، منداڵ و ژنانیان ناردووە بۆ سلێمانی، بۆ مەگۆلی مەڵێوەوە ویستویانە خۆیان دەربکەن، گەیشتنە تانجەرۆ، لەوێ دەستگیرکراون، بردراون بۆ تەوارییەکەی شاری سلێمانی…. لەوکاتە تەوارییەکە نزیك 500 کەسی لێبووە، ئەو ڕۆکەوتە نزیك سەری مانگ بووە 31 ی سێ بۆ یەکی چوار بووە، خێڵێکی دیکەش دەستگیرکرابوون، دوای هەژدە ڕۆژ مانەوەمان لە تەوارییەکە ئەوجا بردراین بۆ سەربازگەی تەبزاوە".

لە گەرمیان سەرەتا، پێش دەستپێکی پرۆسەی ئەنفالی سێ، ئەنفالکراون نێردراون بۆ تەوارییەکەی سلێمانی واتا ئەمن، ئەم ئەنفالکراوە ئەوا چیرۆکی خۆیان بۆ دادگای باڵای تاوانەکان دەگێڕنەوە" لە ڕۆکەوتی 5-4-1988 لە قەزای کەلار دەستگیرکراون، تا ڕۆکەوتی 10-4 لەوێ هێڵراونەتەوە، واتا دوو ڕۆژ پێش پرۆسەکە دەستگیر کراون، نێردراون بۆ تەواری شاری سلێمانی، هەموویان نزیك 180 کەس بوونە، لە ڕۆکەوتی 23-4 بە پاس لە تەوارییەکەوە نێردراون بۆ سەربازگەی تەبزاوە".

هەرچی ئەوانەی چواردەی چوار و دواتر دەستگیرکران لە پرۆسەی ئەنفالی سێ، نێردراون بۆ سەربازگەی قەڵەتوو، دواتر تاکو جەلەولا بردراون بە ئەتەمبێل بۆ ئەوەی بیان بەن روو لە باشوور، کۆپتەر لە ئاسمانەوە چاودێرییانی کردووە، لە پڕ فەرمانیان بۆ هاتووەو گەڕاندویانیانەتەوە بۆ سەربازگەی قەلای قەڵەتوو، ئەوجا نێردراون بۆ سەربازگەی تەبزاوا، واتا حکومەت ویستی خۆی گۆڕیوە لەو ماوەیە.

لە ئەوانەی لە سنووری سەنگاو و قادر کەرەم دەستگیرکراون، یەك لەوان دەگێڕێتەوە" بە سوکایەتیکردن بە گەلەکەمان، لە لیواکەی چەمچەماڵ شەرواڵی ژن کرابووە چەنچی تراکتەرا، ئەوان تەنها 45 دەقە لە لیواکەی چەمچەماڵ راگرتراون، جارێکی دیکە سوپا ناونووسیانی کردەتەوە، لە چەمچەماڵ پێیانیان وتووە هەموو گولە باران دەکرێن، بە هەمان ئەتەمبێل دوای کەمتر لە کاتژمێرێك گواستراونەتەوە بۆ سەربازگەی تەبزاوا".

لە چەمچەماڵ مەقەڕی لیوا و قایمقامیەت شوێنی کۆکردنەوەی خەڵك بوونە, لەوێوە هەندێ بردراون بۆ تەواری شاری سلێمانی, دواتر بۆ سەربازگەی تۆبزاوە, زۆریش راستەوخۆ بردراون بۆ زیندانی سەربازگەی تۆبزاوە, یان لە چەمچەماڵەوە براون بۆ هەیئەی ئەمنی کەرکووك, لەوێوە بۆ سەربازگەی تۆبزاوە.

بەڵام هەرچی قوربانیانی ئەنفالی چوارە ئاوا قوربانیان چیرۆکی ناردنی خۆیان دەگێڕنەوە" شەوێك لە سەربازگەی سوسێ, شەوێکیش لە تەوارییەکەی سلێمانی, لەوێوە نێردراون بۆ سەربازگەی تۆبزاوە.

یەکێکی دیکە دەڵێت" لە ناحیەی تەق تەق رۆژێك ماونەتەوە, دواتر بۆ ئیڤای سەربازی بردراون بۆ سەربازگەی تۆبزاوە, هەندێکی دی شەوێك لە دەواجنەکی ناحیەی تەق تەق ماونەتەوە, رۆژی دواتر بردراون بۆ سەربازگەی تۆبزاوە".

لە قۆناغی ئەنفالی چوار, ئەنفالکراوان لە تەوارییەکەی سلێمانی, چەمچەماڵ, تەق تەق و کۆیەو شوانەوە بۆ سەربازگەی تۆبزاوە بردراون.

هەرچی قۆناغەکانی پرۆسەی ئەنفالەکانی 5 و 6 و 7 ە, کە ماوەیەکی زۆری خایاند و کەمترین زیانی مرۆیی هەبوو, بەشێك لە ئەوانەی دەستگیرکران لە رێکەوتی 30-8 کە دەستگیرکراون, ژنانیان بردووە بۆ ناحیەی خەلیفان, پیاوەکان بە ئیڤا یەکسەر بۆ سەربازگەی تۆبزاوە, منداڵەکانیان بردووە بۆ سەربازگەی سپیلك, بە هەمان ئۆتۆمبێل دوای دوو رۆژ بۆ ئەمنی هەولێر, دوای 3 رۆژ ئەوانیش بردراون بۆ سەربازگەی تۆبزاوە, بەمەش ئەوان لە رێکەوتی 4-9-1988 گەیشتونەتە سەربازگەی تۆبزاوە, دەڵێ 6 مانگ لە سەربازگەی تۆبزاوە ماینەوە, ماوە ماوە گروپێك زیندانیان دەبرد بۆ کوشتن, بە وتەی ئەمان بەت تا ئازاری 1989 لە سەربازگەی تۆبزاوە ماونەتەوە.

بەڵام هەڵەبجەییەکان, ئەوەی لە سنوری سەقزو بانەوە گەڕاونەتەوە, دوای تەوارییەکەی سلێمانی, بردراون بۆ سەربازگەی تۆبزاوە, هەروەها ئەوانەی لە ناو شار سلێمانی دەستگیرکران, برانە ئەمنی بەرامبەر فیرقە, نزیك مانگێك لەوێ ماونەتەوە, ژن و پیاویان جیا کردۆتەوە, دواتر گواستراونەتەوە بۆ سەربازگەی تۆبزاوە, لەوێ ژن و پیاویان لە یەکتر جیا کردۆتەوە, سەدو پەنجا کەس لە تۆبزاوە بووە, کاتی لێبوردنی گشتییەکە, لە 8-9 هێنراونەتەوە بۆ شاری سلێمانی لای حەسیب ساڵەح, لەوێوە بۆ عەربەت, ئەوجا ئازادکراون.

ئەنفالکراوان چۆن وەرگیراون

سابیر دوری بەرپرسی ئیستخباراتی عێراقی دەڵێت"ئیستخباراتی عەسکەری کەرتەکانی باکورو رۆژهەڵات دیلەکانی ئەنفالیان

وەرگرتووە. سابیر دووری لە درێژەی وتەکانیدا بە دادگای باڵای تاوانەکان دەڵێت"مەوزوعەی ئیستخباراتی شیمالی ئەرکی وەرگرتنی خەزانەی ئەنفالکراوەکانی لە ئەستۆ بوو، کە فەرحان سالەح موتڵەگ جبوری بەرپرسی بوو، ئەمان وەریان گرتوون و تەسلیم تەنزیم شیمالیان کردووە، سکرتاریەتی لیژنەی تەنزیمی شیمال کە بەرپرسەکەی تاهیر تەفیق عانی بووە وەریانی گرتووە.
خەڵك لە ڕێگەی سەربازو ئۆتۆمبیلی سەربازی، دەبردران بۆ مەوزوعەی ئیستخباراتی عەسکەری لە شاری کەرکوك، دوای ئەوە ڕەوانی مەکتەبی تەنزیماتی شیمال دەکران، هەروەها فەرمان لە عەلی حەسەن مەجید و نزار خەزرەجی وەرگیراوە بۆ راپەڕاندنی ئۆپەراسیۆنی ئەنفال و چارەنووسی ئەنفالکراوان.
هەروەها پیاوە ئەنفالکراوەکان لە ئیستخباراتەوە نەبردراون بۆ ئەمن، ئەوان وەریانیان گرتووە.
ئەوەی شایانی باسە، لە سەردەمی پرۆسەکانی ئەنفالدا مەوزوعەی ئیستخباراتی شیمالی و شەرقی لە ئیستخباراتی گشتی دابڕان، خرانە سەر مەکتەب تەنزیم شیمال، لە ساڵی 1987 بۆ 1989 ئەوەی دەستگیر بکرابایا لە دائیرەی قانوونیەوە نا نەردرا بۆ مەحکەمەی تایبەت، بەڵکە ڕەوانەی مەکتەب تەنزیم شیمال دەکرا، ئەوان بڕیاریان لەسەر چارەنووسی گیراوەکان دەدا.
بەڵام ئەفسەرێکی پێشکەوتووی شوعبەی سێ دەڵێت"خەڵکەکە دابەش کراونەتە دوو بەشەوە، یەکەم چەکدارەکان" ئەوانەشی تۆمەتبار کراون یان چەکیان کەیوە کەیوەتەوە کە مستەشارو مەفرەزە خاسەکان تەسلیمیانیان کردەتەوە وەك پێشمەرگە " ئیستخباراتی فەیلەق راستەوخۆ دوای بەناو لێکۆڵینەوە لە گەڵیان کە نەبووە، ئیعدامیانیان کردووە، بۆ ناردنیان بۆ دادگا ......". بەشی دووەم خەڵکە سڤیلەکە، ئەوان نەبردراون بۆ ئەمنی پارێزگاکان، بەڵکوو بەرایەتی ئەمنی پارێزگاکە مامەڵەی لە گەڵیان کردووە، زۆریان نەردراون بۆ سەربازگەی تەبزاوە، عەلی حەسەن مەجید زۆر متمانەی بە ئەمن بووە، بۆیە ناردویانیەتی بۆ دائیرەی ئەمن".

ژمارەی زیندانییەکان

بە وتەی رائیدی ئەمن سەباح حەمدانی لە ئەمنی پارێزگای کەرکوك، کە بە وتەی خۆی بەشداری لە پۆلێنکردنی ئەنفالکراوان و وەرگرتنی ئیفادەیان و ئامارکردنیان کردووەو مونەسقی نێوان زیندانی سەربازگەی تەبزاوەو زیندانی سەربازگەی دووبزی ئەنفالکراوان بووە، بە وتەی ئەو ژمارەی ئەنفالکراوان نزیك 17000 کەسە. وەلێ جەعفەر موسەوی سەرۆکی دەستەی داواکاری گشتی دەڵێت، ژمارەی ئەو

ئەنفالكراوانەى بردراونەتە سەربازگەى تۆپزاوا بە 26000 كەس ديارى دەكات.

بەڵگەنامە نييە لەسەر كەى ژمارەى هاتن ودەرچوونى قوربانيان لە سەربازگەى تۆبزاوە, لەو بوارە تەنها يەك بەڵگەنامە تا ئێستا بەردەستە, بە پێى بەڵگەنامەيەكى بەڕێوەبەرايەتى ئەمنى سلێمانى ژمارە 25163ى ڕێكەوتى1988-10-29 بۆ بەڕێوەبەرى ئەمنى ناو نەبراوى ناوچەى ئۆتۆنۆمى نـاردووە, دواى 53 ڕۆژ لە تەواو بـوونى ئۆپەراسيۆنى ئەنفال, لە بەشێكيدا دەڵێت" 9030 كەس لە ئەنفالەكان كە لە لايەن ئەوانەوە دەستگير كراون, پێك دێن لە 2532 كەسى سەڵت و 1869 خيزان, نێردراون بۆ بارەگاى جێيشى شەعبى, مەبەستى سەربازگەى تۆبزاوەيە, ئەم ئامارە تەنها ئەوانە دەگرێتەوە لە تەوارييەكەى شارى سلێمانى و لقەكانى ديكەى ئەمن لە پارێزگاى سلێمانى نێردراون بۆ سەربازگەى تۆبزاوە" بەڕێوەبەرى ئاسايشى هەرێمى باكور لە كەركووك = داواى ڕاپۆرتى پێشوەچوونى كاروبارى دەكرد لە ئەمنى پارێزگاى سلێمانى، وەڵامەكەش كە “نهێنى و شەخسى و تەنها ئەو كەسەى بەى نێردراوە بيكاتەوە” بەم شێوەيە دەست پێدەكات: “بە ناوى خواى بەخشندە و ميهرەبان: جەنابى بەڕێز بەڕێوەبەرى ئەمنى ناوچەى ئۆتۆنۆمى، ئاماژە بە گفتوگۆ تەلەفۆنييەكەمان، ئەو ئامارەى داواى دەكەن ئەمانەى خوارەوەيە …” “نۆ تێكدەرى تاوانبار لەگەڵ هەژدە كەس لە خێزانەكانيان ئيعدامكران، بە پێى فەرمانى مەكتەبى هەڤاڵ علی حسن المجيد، نۆزدە كەسى تر ئيعدامكراون لە بەر ئەوەى لە ناوچە قەدەغەكراوەكاندا بينراون و بڕيارى ژمارە 4008ى 20ى حوزەيرانى 1987 يان پێشێل كردووە، چل و حەوت تێكدەرى تر حوكمى سەدارە دراون لە لايەن دادگاى شۆڕشەوە. لە كۆتاييشدا دێتە سەر ئەوەى كەوا ” 2532 كەس و 1869 خێزان كە سەرجەم ژمارەيان 9030 كەسە، لەوانەى كە لە ماوەى ئۆپەراسيۆنى ئەنفالى قارەماندا گيراون، نێردران بۆ كەمپى سوپاى ميللى لە پارێزگاى تەئميم (كەركووك), يان بە واتايەكى تر بۆ تۆپزاوا. ” نووسراوى ژمارە 25163 لە 29ى ئۆكتۆبەرى 1988دا، لە ئەمنى سلێمانييەوە بۆ ئەمنى ناوچەى ئۆتۆنۆمى .

هەروەها ئەم بەڵگەنامانەى خوارەوە, كە لە دادگا پشت ڕاستكراوەتەوە, كۆى ناوەكان 1031 ناوە و كە لە چوارچێوەى ژمارەكەى ئەمنى سلێمانى نييە, لە سەركردايەتى هێزەكانى پارێزگارى نەوت" بارق فەرماندەى بووە" اركان استخبارات -ژمارە 304 لە ڕێكەوتى 1988-4-12 بۆ بەڕێوەبەرايەتى ئەمنى كەركوك, بابەت ناردنى تێكدەران لە پاشكۆيدا 312 ناو هەيە, هەروەها ژمارە 284 يش لە ڕێكەوتى 1988-4-10 لەويشدا 30 ناو هەيە. وە ژمارە 295 لە ڕێكەوتى

نرسل مخ□رب ن□ك انفسهم سلموا عوائل, ه□ی□ ناو 151 , 1988-4-12 اليكم العوائل المرفقە والذين سلموا انفسهم الى القگاعات العسكريە فى 1988-4-11 نرجوا اتخاذ ما يلزم, هەرەها نووسراوی ژمارە 323 لە رێكەوتى 1988-4-14, 399 ناو پێك هاتووە, وە نووسراوێك بێ ژمارە لە رێكەوتى 1988-4-11 لە 139 ناو پێك هاتووە, لە خوارەوە ناوەڕۆكەكەی دادەنێين.

"الكتاب صادر من قيادە حمايە النفگ الاركان العامە للاستخبارات الى مديريە السليمانيە مديريە امن جمجمال الموچوع ارسال اشخاص – موچوع ارسال الاشخاص نرسل اليكم الاشخاص مدرجە اسمائهم فى القائمە المرفقە والذى سلموا انفسهم الى قگعاتنا يوم 1988-4-11 بدون الهاربين و المتخلفين من الخدمە نرجوا اتخاذ ما يلزم بصددهم حسب توجيە مكتب الشمال و اعلامنا الاستلام المرفقات 4 قائمە تتچمن 139 اسم".

يەكێك لەم قوربانيانەی كە لەم نووسراوانە ناوی هاتووە, لە گۆڕی بە كۆمەڵ گەڕاوەتەوە, دەڵێت هەندێكمان لە لای بارقەوە راستەوخۆ بردراين بۆ سەربازگەی خاليد لە شاری كەركوك, لەوێوە بۆ سەربازگەی تۆبزاوە كە نزيكى يەكترن.

هەروەها ڕاپۆرتى دەستنووسى ڕۆژانە ژمارە 8280 لە 6ی مايسى 1988دا لە فەرماندەی فەيلەقى يەكەوە بۆ بارەگای ئۆپەراسيۆنەكانى سوپا نێردراوە تيايدا هاتووە" ڕاپۆرتێكى مەيدانيى ڕۆژانە كە لە لايەن فەيلەقى يەكەوە دەردەچوو، بۆ ڕۆژی 6ی مايس"چوارم رۆژی ئۆپەراسيۆنى ئەنفالى چوار" تێبينى ئەوەی داوە كە ئەوانەی ئەو ڕۆژە لە نزيك تەقتەق خۆيان بە دەستەوە داوە 60 پياو، 129 ئافرەت و 396 منداڵ بوون، بێجگە لە 37 تێكدەر" كۆی گشتييان 622 كەسەو ئەم ژمارەيەش لە چوارچێوەی ژمارەكەی ئەمنى سلێمانى نييە.

ئەمەی باسمان كرد تەنها بەشێكن لەو ئەنفالكراوانەی ل□ ب□گ□نامەكاندا هاتووە ئەوانەی نێردراون بۆ سەربازگەی تۆبزاوە, ئەمە جگە لەوانەی لە ناو سيمەكەی لەيلان, قۆڕەتوو, كۆيە, تەق تەق و شوان و گوندی جەلەمۆردو بنارى خاڵ خالان و ئەنفالى پێنج و شەش و حەوت و شارى هەڵەبجە" زۆربەيان"و دەوروبەرو گەڕاوەكانى ئێران...... هيچيان بەشێك نين لەو ژمارەيەی ئەمنى سلێمانى داويەتى, هەروەها تا ئێستا ئەم ئامارانەی باسيان دەكەين, ئەنفالى 8 و ئەنفالكراوانى سەربازگەی تكريت ناگرێتەوە, كە ئەوانيش بەشێكن لە كۆی ئەنفالكراوانى كوردستان.

تۆماركردن

ئەوانەی بە سوارى ئيڤاى سەربازى و كۆستەرو … دەهێنران, بە تايبەت

لە کاتی قۆناغەکانی ئەنفالی 3 و 4, چونکە قوربانیانی ئەنفالی یەك و دووش, لە نێوان ئەو دوو قۆناغە گواستراونەتەوە بۆ سەربازگەی تۆبزاوە. هەر ئۆتۆمبێلەکان دەگەیشتن, بە خێرایی و راکێشان ئەنفالکراوان دادەگرتران, دەست دەکرا بە رێکخستنیان بە گروپ گروپ, دواتر پیاوانی ئەمن دەستیان دەکرد بە ناو نووسینیان, پێش ئەوەی بیان بەن بۆ هۆڵەکان کاری خۆیان تەواو دەکرد, لە کاتی زۆر قەرەباڵغی بەندگەو گۆڕەپانی راهێنانەکەش بەکار دەهێنران.
کە ئەنفالکراوان ناو نووس کراون, زانیارییەکانیان لێ وەرگیراوەو پۆلێن کراون, بە پێی رێنماییەکان, ئەو جا بە پاڵ بە خێرایی خراونەتە ناو یەکێك لە هۆڵە گەورەکانی سەربازگەکەوە.
ئەو پرسیارانەی کە لە زیندانییەکان دەکرا, ناوی سیانی, ناوی سیانی دایك, ساڵی لە دایك بوون, ناو و ژمارەی خوشك و براو منداڵەکان, ساڵی هاوسەرگیری,, پیشەو شوێنی نیشتەجێ بوون.
بۆ پیاوان پرسیاری پێشمەرگایەتی و لایەنی سیاسی و بەشداریکردن لە شۆڕشیشیان لێیان پرسیووە, ئەوانەی چەکیان لە گەڵیان تەسلیم کردەتەوە, هەموو بە پێشمەرگە درابوونە قەڵەم. هەندێك جار پرسیاری دراوسێ و خزمی شاریشیان لێ کردوون.
محەمود مستەفا رەسول دەڵێت"ناوی سیانی, کار, خەڵکی کام دێهاتی, چەند منداڵت هەیە و لە کوێن؟, ئەم پرسیارانە دەکران لە تۆبزاوە. پرۆسەی پۆلێنکاری لە تۆبزاوە زۆر هەرەمەکی بووە, بە خێرایی و بە بنەما بووە, چارەنووسی ئەو خەڵکە لە لایەن ئەو ئەفسەرانەوە دیاریکراوە کە لێکۆڵینەوەیان لە گەڵیان کردوون “, ئەوان چارەنووسی خەڵکەکەیان زانیووە, هەر لەوە بۆ هەندێکیان وتووە بە مەرگ دەڕۆن.

جیاکردنەوەو پۆلێنکردن
بە پێی زانیارییەکان ئەوانەی پۆلێنی ئەنفالکراوان یان کردووە لە سەربازگەی تۆبزاوە, سەر بە ئەمنی پارێزگای کەرکووك بوونە. سەرەتا چەند رۆژێك لە سەربازگەی تۆبزاوە ئەنفالکراوان لە یەکتر جیا نەکراونەتەوە, ژن و پیاو و منداڵ و گەنج لەو هۆڵە گەورانەی تۆبزاوە پێکەوە بوونە, دواتر دەستکراوە بە جیاکردنەوەی زیندانیان و پۆلێن کردنیان, دابەش چوار بەش کراون, ژنانی پیر, پیاوانی پیر, پیاوانی 15-50 ساڵی, ژن و منداڵ, ژنانی بە منداڵی گەنج و کچانی گەنجیش لە هەندێك حاڵەت جیاکراونەتەوە بەڵام زۆرجار لەگەڵ ژن و منداڵەکاندا بوونە.
لە پرۆسەی پۆلێن کردندا نێرینەی 15 بۆ 50 ساڵی, مامەڵەی تایبەتیان لە گەڵدا کراوە, هەر لە کاتی جیاکردنەوەدا بڕیاری

مەرگیان ئامادە بووە بە دوو دەی, بە پێی زانیارییەکان بە منداڵان کەم ریک کەوتووە منداڵێك لە پانزە ساڵ و بە سەرەوە بووبێت لەو پەلەنە رزگاری بوو بێت, بەڵام کەمترەکان زۆر جار تێکەڵی گەورەکان کراون, هەرچەنـدە زۆرینەی ئەوانەشـی رزگاریـان بـووە لە ژن و منداڵەکان دواتر هەمان چارەنووسیان هەبووە لە گەڵی بە کەمێکەکان خۆیان بینیوەتەوە.
هەنـدێك لە ئەنفالکراوان لە دانپێنانەکانیـان بۆ دادگـای باڵـای تاوانەکـان دەڵێـن "لە 12 ڕۆ ی سـاڵی بە سـەرەوە منـداڵێکانیان بـرد نەگەڕانەوە, دەستیان لە پشتەوە بەسترایەوە, پێشتر پیاوەکانیان بردبوو, گومان لە تەقە بوو هەر لەناو تەبزاوە".
یەکی دیکە دەڵێت"13 ساڵ بووە کردویانەتە ناو گەورەکان, دایکی بە گریـان وەری گـرتەتەوەو هێنـاویەتەوە, واتـا ئەوانەی ئاماریـان کـردووە, لە خاوەنـد بەیارەکـان دەرەقـتـر بـوونە" زۆربەی گەڵێ بە کەمێکێ دەزراوەکان ژن و منداڵەن, کەواتە ئەوانیش رزگاریان نەبووە لە جیاکردنەوەکان.
پەلەنکردن بە پێی ناسنامەی باری کەسی نەبووە, بەڵکە هێڵێمەکی بە پێی مەزندە بووە, دەشیا گەورەتر بێت بەڵام بچووك و منداڵ خۆی نواندبێت نەبردرابێت, یان بچووکتر بووبێت گەورە خۆی نیشان دابێت بردرابێت لەگەڵ پیاوەکان.
محەمەد حەمە فەرەج لە دایـك بـووی سـاڵی 1949 خەڵکـی سەوسـەنانی ناوچەی قەرەداغ دەڵێ, تەسکەرەم پێ نەبوو,"ئەوکات 39 ساڵ بووە " سەرو ریشم سپی ببوو, ئەفسەرەکە وتی بچەرە ناو پیرەکان, منیش زۆر هەوڵمدا نەمخەنە ناو پیرەکان, یەکێ لە ئەفسەرەکان پێ وتم بەخوا گەنجەکان یەکی ناگەڕێنەوە, لەو کاتەدا ئەوانەی ئاماریان کردووە, بەیاری لەناو دانیانیان زانیووە, هەر لە سەرەتاوە پەیانیان وتووە ئەوە موخەربین دەتان کوژین, تەنانەت لە چەمچەماڵ پەیانیان وتووە هەموو گولەباران دەکرێن.
لە سەرەتاوە ویستوویانە منداڵەکانیش بە تەنها دابنێن و جیایان بکەنەوە, شەوێك بە ماوەی نزیك شەش کاتژمێر منداڵە ساواکانیان لە دایکەکان جیا دەکەنەوە, ئەو شەوە وەك دەڵێن لە بەر گریان و قیژەو فیزاح حەوت تەبەقەی ئاسمان رادەچڵەکێت, دوایی دەیان گەڕێننەوە, نازانرێت نیازی چییان هەبووە.
تەنانەت ئەوانەشی لە ئامارەکەی 17-10-1987 بەشداریان کردووە, لەکاتی دەستگیرکردنیان بۆ رێکەوت لە مردن رزگاریان نەبوو, خاوەر قادر سەبارەت بە سەربازگەی تەبزاوە دەگێڕێتەوە دەڵێت" منداڵێی دوو سێ ساڵیان لە دایکی سەندووە داویان بە زەویداو کوشتویانە. پاشان کەوتوونەتە گیان ژنەکان. کوڕەکە پانزە ساڵانەکەی خۆی بینیوە لە

گەڵ پیاوەکان سەنگاودا گرتبوویان و بۆ ئەوێ هینابویان. کەش و هەوا باو بۆران دەبێت. دوای ماوەیەك گوێبیستی تەقەکردنەکان دەبێت"، خاوەر ئەوە دواجاری دەبێت کوڕەکەی ببینێت، ئیتر ببڕای ببڕ نایبینێتەوە.

ئەشکەنجەدان

لە سەربازگەی تۆبزاوە، لێدان هەر لە گەیشتنە ناو سەربازگەکەوە تا دەرچوون لێی هەبووە، تەنانەت لە کاتی هێناندا ژنانیان بە لێدان لە ئیڤاکان داگرتووە، پیاوانیش هەمیشە لێدانیان لەسەر بووە، لە دابەزاندنیان لە ناو ئیڤاکانەوە بۆ سوارکردنیان بە روتی و دەست و چاو بەستراوی دوو دوو بۆ ناو ئۆتۆمۆبیلە داخراوە سەوزەکان، هەموو بە لێدان و پاڵ نان بووە، پیاوە گەنجەکان ئەو چەند رۆژەی لە وێ بوونە، بێ لێدان ئاو و سەمونیان نەداوە پێیان، وە نەیانیان بردووە بۆ سەر ئاو، ئەوە ئەگەر یەکێك بەرگێکی رەنگ و شێوە گوماناوی بۆ ئەوان لە بەر بوایە و ریشی هەبوایە زیاتر دەکەوتە بەر ئەشکەنجە.
بە وتەی زیندانییەکان، لە تۆبزاوە لێدان هەبووە، فەلاقە کردن و بەستنەوە بە پانکە و داخکردن و شەق وەشاندن، لە هۆڵێکی تایبەت زیندانییە پیاوەکان لێیان دەدرا، پیاوە گەنجەکان روت کراونەتەوە، تەنانەت بە روتی و دەست و چاو بەستراوی، لەبەر سەرمای بەیانی زوو دوو دوو پێکەوە بردراون بۆ کوشتن، لەو کاتە بێ پێلاو تەنها شۆرت لە پێیان بووە خراونەتە ناو ئۆتۆمۆبیلە داخراوەکانەوە.
بەو سەرمایە جل و بەرگی پیاوانیان داکەندووە، بە دەرپێیەك کورتەوە، ئاویان کردووەتە ژێریان لە ناو هۆڵ ساردە بێ پەنجر□کان، لە خەڵك دراوە بە کێبڵ، بە تایبەت گەنجان ئەو کاتانەی بردویانیانە بۆ سەر ئاو، هەروەها سەری گەنجەکانیان سفر کردووە. ناسنامە، پارە، سەعات، شانە، ئاوێنە، تەزبێح، مووکێش،….چی لە گیرفانیان بووە لێیانیان سەندووە. زیندانییە پیرو ژنەکان بە چاوی خۆیان ئەشکەنجەدانی گەنجە پیاوەکانیان بینیوە، تەنانەت لە پیرەکانیشیان داوە.

بارودۆخی ژیان

لە سەربازگەی تۆبزاوە، بارودۆخی ژیان زۆر سەخت بووە، دوای ئامارکردن، زیندانییەکان بە پاڵ و لێدان کراونەتە ناو هۆڵە گەورە ساردو سڕە تاریکە شێدارەکانەوە، گڵۆپ لەناو هۆڵەکان نەبووە، دەڵێن روناکیمان نەبینی تەنها لەو کاتەی دەچووینە سەر ئاو، خواردنی خراپ تەنها سەمونە رەقێك بووە رۆژانە، زەوییەکەی پیس و

شێدار, بێ بان و بن و پانکەش بە خێرایی بەردەوام پێ کراوە, بایە
ساردەکە لە زەوی□ تەڕەکەی دەدا زیاتر ساردی کردووە, لە گەرما
پانکە نەبووە لە سەرما پێیان کردووە, پێ کردنی پانکە لەو سەرمایە
بەشێك بووە لە سزا دان.
جار جارە چای و سەمونیان داوە پێیان, هەندێك جاریش شۆربایەك پیس
زۆر جار نیسك بووە, پاشماوەی قزعەی سەربازی, یان شلەیەکی چەور,
لە برسان پارچە سەمونیان لە دەرەوە کۆکردۆتەوە, شیر نەبووە بۆ
منداڵ بۆیە بەردەوام لە برسان گریاون, دەست بە ئاو گەیاندن لە
ناو هۆڵەکان بووە لە سەرەتا, لە ژورەوە دەستیان بە ئاو
گەیاندووە, میزوو پیسایان کردۆتە ناو قوتی و سەر چەمنەتۆکە, یان
لە دەرگاوە کردویانەتە دەرەوە, یاخود بە کۆمەڵ یان گروپ گروپ
رۆژانە دووجار بردراون بۆ ئاودەستەکان, لە ژێر چاودێری و هەندێك
جار بە لێدان , کە سەربازگەکە 3 کۆمەڵە ئاودەستی تێدا بووە, هەر
کۆمەڵەی 17 ئاودەست بووە, بەڵام زیندانیان لە تۆبزاوە, کێشەی
تێنویەتیان وەك سەربازگەی نگرە سەلمان نەبووە.
یەکێك لەو گەنجە کەمانەی کە لە تۆپزاوا ڕزگاریان بوو, ئاوا باسی
خواردنەکەیان دەکات:”چاکتر وایە هەر باسی نەکەین، تۆ ئەگەر برسیت
نەبوایە قەت نەتدەخوارد، جۆرە شۆربایەك بوو تەنها لەگەڵ ئێسقانی
ڕووتداو ڕۆنێکی زۆری بە سەرەوە بوو و هەموو کەس نەخۆش کەوتن”.
زۆربەی گیراوەکانی تۆپزاوا ئەمەشیان دەست نەدەکەوت بەڵکو ڕۆژانە
هەرکەسە و دوو سەموونی بچووکی کۆنی وشکهەڵاتوویان دەدانێ لەگەڵ
تۆزێك ئاودا. هەندێکیش خواردنی هەر بەرنەدەکەوت., زۆرینەیان
تەنها باسی سەموونە رەقەکە دەکەن رۆژانە پێیان دراوە
لە سەربازگەی تۆبزاوە لە گەیشتنیانەوە تا ناردنیان, بەتایبەت
ئەوانەی بۆ گۆڕە بە کۆمەڵەکان لە ئۆتۆمۆبیلی داخراودا نێردراون
مردن زۆر هەبووە, هەروەها منداڵ بوونیش لە ئاودەست و ناو هۆڵەکان
لە کاتی گواستنەوەدا هەبووە.
ئەنفالکراوان ئەو چەند رۆژەی لە سەربازگەی تۆبزاوە بوونە, کێشەی
نوێژکردن و راپەڕاندنی سرووتە ئاینییەکانیان هەبووە, بە تایبەت
لە مانگی رەمەزاندا کە هیچ خواردنێکیان نەداوە پێیان.
هەروەها بەهۆی قەرەباڵغییەوە ئەو هۆڵە گەورانە کە پانتاییان نزیك
400 مەتر بووە , زۆریان لە پیاوان کردووە شەو تا بەیانی دەستەو
ئەژنۆ لە سەر چیچکان دانیشن و هەر کەسێ بیویستایە هەڵبسێتە سەر
پێ دارکاری کراوە لە لایەن حەرەسەکانەوە, بەهۆی نە خەوی و دانیشتن
لەسەر چوچکان زۆریان لە بەر پیری و بە هۆی بێهێزییەوە لە هۆشی
خۆیان چوونە.

رەوانە کردن

سەربازگەی تۆبزاوە شوێنی کۆکردنەوەو ئامادەکردنی ئەنفالکراوان بووە بۆ زیندان و جێگاکانی دیکە, زیندانیانی تۆبزاوە زۆرینەیان لە رۆژێك بۆ سێ و چوار رۆژ لەوێ ماونەتەوە, هەندێکی کەمیش زیاتر, سەرەتا ژن و پیاوە پیرەکانی سەرووی پەنجا ساڵیان بۆ نگرە سەلمان ناردووە, دوای سێ رۆژ لە ئاوەدانکردنەوەی تۆبزاوە, یەکەم وەجبەی زیندان نێردراوە بۆ زیندانی نگرە سەلمان.

بە هەمان شێوە ژن و منداڵیش نێردراون بۆ سەربازگەی دوبس, کوڕە پیاوە گەنجەکانیش بە ئۆتۆمۆبیلی داخراو نێردراون بۆ گۆڕە بە کۆمەڵەکان.

بە پێی شوێنەواری قوربانیانی ناو گۆڕە بە کۆمەڵەکانی تەل شێخی□□ و وتەی تەیمور رزگاربووی گۆڕە بە کۆمەڵەکان, بەشێك لە قوربانیان راستەوخۆ لە تۆبزاوەوە بۆ گۆڕە بە کۆمەڵەکان نێردراون, بە پێی بەرگەکانی بەریان لە وەرزی سەرمای ئەو ساڵە واتا ناوەڕاستی مانگی چوار بۆ ناوەڕاستی مانگی پێنج نێردراون بۆ گۆڕە بە کۆمەڵەکان, هەروەها بە پێی وتەی شایەدحاڵەکانی نگرە سەلمانی ئەنفالی چوار, ژن و منداڵیان لە رێگا بینیوە لە کاتی بردنی ئەوان بۆ زیندانی سەربازگەی نگرە سەلمان, نەزانراوە بۆ کۆێ دەبردرێن.

لە ناو ئەنفالکراوان زیندانیانیش هەبووە لە تۆبزاوە ماوەتەوە تا لێبوردنەکە . هەرچی ئەنفالکراوانی کیمیابارای شاری هەڵەبجەیە ئەوان لە یەکتر جیا نەکراونەتەوە, هەموویان پێکەوە نێردراون بۆ زیندانی سەربازگەی نگرە سەلمان.

عوزێر یەکێك لە دەربازبووانی گۆڕە بە کۆمەڵەکانە بەم شێوەیە کاتی رەوانە کردنی خۆیان دەگێڕێتەوە” تەماشای کردبوو هەر پیاوە و بە زنجیرە ژمارەیەکی دراوەتێ و ژمارەکەی ئەم 375 بوو، ئەوان هەر کە ناوەکانیان بانگ دەکرا دەس بەجێ لە قاوشەکە دەبرانە دەرەوە و هەشت هەشت کۆمەڵیان دەکردن. بە جووتە بە یەکەوە کەلەپچە کرابوون و پێڵاوەکانیشیان بردن، گەلێ جار پیاوەکان چاویشیان بەستراوەتەوە و بە پێی قسەی هەندێ کەسیش جلوبەرگیان لەبەردا نەهێشتوون و تەنها دەرپێیان لە پێدا ماوە. دواجار خستوونیانە ئەو ئۆتۆمبیلە شوومە بێ پەنجەرانەوە کە بە ڕەنگی سپی یان سەوز بۆیە کرابوون، وایش باسدەکرێن کە پاس، ئەمبوڵانس یان بارھەڵگری داخراو بوون.

ئەم ئۆتۆمۆبیلانە ئەوەندە پڕ کراون, هاوکات بە هۆی داخراوی تەنگە نەفەس بوونە, ئەو چەند کاتژمێرەیان وەك ناو گۆڕە بە کۆمەڵەکان بووە بۆ ژن و منداڵەکان, زۆر لە منداڵەکان پێش گەیشتنیان بۆ ناو گۆڕە بە کۆمەڵەکان لە رێگا مردوونە.

گۆڕی بە کۆمەڵ

تا ئێستا سەربازگەی تۆبزاوا یەك گۆڕی بە کۆمەڵ دۆزراوەتەوە, کە لە نێوان 80 بۆ 81 روفاتی تێدا بووە ” بە وتەی وەزارەتی شەهیدان و ئەنفالکراوانی سەر بە حکومەتی هەرێمی کوردستان 81 روفاتە, وەلێبە پێی ژمارەی گۆڕەکان 80 گۆڕە”, بەشێك لە روفاتەکان شوێنەواری گولە بە جەستەیانەوەیە, پێی دەچێت کۆمەڵکوژی پیاوە گەنجەکان لێرەوە دەستی پێکرد بێت. ێشتا پشکنینی ورد بۆ دۆزینەوەی شوێنەواری هەموو گۆڕە بە کۆمەڵەکان لە سەربازگە 122 دۆنمی□کەی تۆبزاوە نەکراوە.

نەخۆشی

هۆڵەکانی سەربازگەی تۆبزاوە جگە لەوەی چەمنتۆیەکی رەق و تەق بووە, هاوکات پیسیش بوون, ناو هۆڵەکان وەك زبڵدانێکی بۆگەن وا بووە, تەنانەت زیندانییەکان پیساییەکانیشیان زۆربەی کاتەکان لە هۆڵەکان کردووە, چونکە دەرگایان لێ داخراوە لێیانیان نەکردۆتەوە, بە هۆی سك چوونیشەوە زیاتر هەراسان بوونە, زەوییەکە تەڕ بووە, زیندانییەکان لە سەر زەویە رەقە ساردە تەڕە خەوتوونە بە برسێتی و سەرما, نەبوونی بان و بن, هاوکات پانکەکان وەك سزا بەو سەرمایە هەڵکراون و پەنجەرەکانیش شوشەیان پێوە نەبووە, زۆربەی زیندانییەکان جل و بەرگی پێویستیان لەبەر نەبووە, کۆکە و سك چوون و تیفۆئید و گرانەتا لەناو زیندانییەکان بڵاو بۆتەوە, لە مانگی دوانزەی ساڵی رابردووەوە”1987″ەوە, گرانەتاو تیفۆئید لە ناوچەکانی ئەنفالی سێ و چوار بە بەربڵاوی بڵاو ببوەوە, بەهۆی نەبوونی چارەسەرەوە بەردەوامی هەبوو, وێڕای ئەم هەموو نەخۆشییە پزیشك و چارەسەریش نەبووە, تەنها لە هەندێك حالەتدا کە ئەوانیش زۆریان مردوونە.

دەستدرێژی سێکسی

هەرچەندە زیندانیان ماوەیەك کەم لە سەربازگەی تۆبزاوە ماونەتەوە, بەڵام لەو ماوە کەمەشدا کچان و ژنان بێ بەری نەبوونە لە پەلاماری سێکسی, هەندێك دەڵێن کچە جوانەکانیان جیا کردۆتەوەو بردوویانەو ئیتر نەبینراونەتەوە, زۆر شایەدحاڵ هەبوونە شایەدیان داوە لەسەر ئەوەی پەلاماردانی سێکسی هەبووە لە زیندانی سەربازگەی تۆبزاوە.

بۆ نەدۆزرانەوە

لە دوای روخانی سەدام, دەکرا هەیکەلی بەڕێوەبەری ئەم کەمپانەی راگرتن و ناردنی ئەنفالکراوان ئاشکرا بکرابانایا, لە کاتێکدا سەربازگەی تۆبزاوە و دووبز لە ژێر دەسەڵاتی ئەمنی شاری کەرکووکدا

بوونە, لە پێشوازیەوە بۆ ناردن و بەڕێوەبردن.
دەیان سەربازگەی تەبزاوە بۆ چەی ئابلوقە دراوەو چاودەری توندو تێژ کراوە, کەس لەو پرۆسەیە هەڵنەهاتووە, بەلام هیچکام لەوانە نەدۆزرانەوە.
حەرەسەکان بەرگی مەدەنی لە بەریان بووەو پێی دەچوو ئەمن بوبێتن, چونکە سەربازگەکە ئەمنی پارێزگای کەرکووك بەڕێوەی بردووە, هەندێك جەیشی شەعبی لە تورکمانەکانی ناوچەکە لەوێ بوونە, بەڵام زوو لایانیان داوە. تا ئێستا بەرپرسانی ئەم کامپانە, هەیکەلی بەڕێوە بردنی نەدۆزراونەتەوە.
ئەمە پرسیارێکی شەرمەزاری کەر بوو, کاتێك لە پرۆسەی دادگایی ئەنفالدا, هەردوو تاوانبار حوسێن رەشید و سەدام حوسێن باسی ئەوەیان کرد, ئەم حەجاجە هەر ناوی دووبارە دەبیتەوە, مەعقولە بەم هەموو پارە و کات و دەسەڵاتەوە نەزانرا کێیەو تا ئێستا نەدۆزرایەوە؟, مەعقولە بەڕێوەبەری سەربازگەی تەبزاوەو نگرە سەلمان نەدۆزرانەوە؟. ئایا مەعقولە حکومەتی عێراق و کوردستان.

سەرچاوەکان:

- ئاوشفیتز تەبزاوە دالیا عومەر 2015 کەرکوك چاپخانەی کارۆ
- هەڵەبجەییەکانیش ئەنفالکران گوڵاڵەی گەرمیان چاپخانەی کارۆ 2024
- سی دی دۆسیەی ئامادەکراوی ئەنفال لە لایەن دادگای باڵای تاوانەکانەوە.
- محکمە الانفال اعداد ریکار مزوری بمساعدە محامی ایاد کاکەیی
- بەرنامەی بەڵگەنامەیی خەم لەوە بووم , تەلەفزیۆنی ئازادی,کەناڵی گەرمیان
- جینۆساید لە عێراقدا ..پەلاماری ئەنفال بۆ سەر کورد – هیومان ڕایتس ووچ/ میدڵ ئیست ووچ چاپی سێیەم 2013 چاپخانەی کەمال – وەرگێڕان لە ئینگلیزییەوە محەمەد حەمە ساڵح تۆفیق
- لە تاوانی ئەنفالدا: ژنێك ویستی بمرێ,کەچی ژیا! – دلێر کەریم ڕێگای کوردستان ژمارەی تایبەت 2023-4-11

کـــورتە چیـــرۆك: جـــاسووس.
نووسینی: کۆڕش وەحید

لەدەرگاوە نەچوبوومە ژوور، بسکەی سمبێڵی دەهات، دەیویست یەکێك لە ئازایەتی و سەروەرییەکانی خۆیم نیشان بدات، لەڕێوە پرسی: باوەڕ دەکەیت مام وەسمان لە دوکانەکەیدا ماچی کیژی قەد زراڤی ئەلمۆدە بکات و دەستلەملانی بێت و پێکەوە بتریقێنەوە؟

وتم: جامن چ کارم بە عالەم داوە؟

وتی: ئاخر من کارم پێیانەوە داوە، خۆ ئیش و کار قاتیی بووەو بازاڕ وەکو جاران نییە، مەجبوور خۆم بەم و بەوەوە مەشغوڵ بکەم. خەمت نەبێت کامێرەم بۆ هەموویان داناوە، لەوان وایە بۆ دوکانەکەی خۆمم داناوە. هەر ئەوە نا، لەسەربانی ماڵەوەش وەکو ڕادار بە چواردەوردا دامناوە، هەر بێتاقەت بووم بۆ خۆم لەو تۆمارانە ورد دەبمەوە. هەر من نا، ئەوە بووەتە مۆد، دراوسێکانی تریش زۆربەیان دایان ناوە. یاخوا شتێك نەبێتە مۆد.. هەمووی چاوی لێدەکات.

ماڵ ئاوەدان، لەماڵەوە لە ژووری نووستن کونی دیوار نەماوە نەیگرم، ئەو بەچە فێڵبازر□م کامێرای لێ دادەنێت، نازانم ئەو کامێرە عەنتیکانەی چۆن دەدەنێ؟ هێندەی سەر□ پەنجەیەکن، بەکۆنترۆڵ ئیش دەکەن. خۆ ئەوەش ئیشی دایەرە نییە دەیکات، بەس بووەتە خووی، تازە بۆی تەرك ناکرێت. مانگی ملیۆنێکی هەیەو شەشی ئامادەییشی تەواو نەکردووە، هەر ڕۆژەوە لەگەڵ هاوپیشە هەرزەکارەکانیدا بە مۆدێلێکی نوێی سەیارەی جام ڕەش لە بەردەرگا دادەبەزێت. هەر کە قسەش دەکەم دەڵێت: منیش موچەی خۆمم هەیە، درێژەی پێ مەدە، زەرەر دەکەی. لێم بووەتە هەژدەها. باسی داماوی وام بۆ دەکات مێش میوانی نییە و ناوی لە کولەکەی تەڕیشدا نییە، دیارە ئەمانیش بێکارن، بەوانەوە مەشغوڵیان دەکەن. ئیتر ئاوها ئەو زەمینەی ئێمە لەسەری دەژین بووەتە حەقلی ئەزمونگەریی و ئەو عالەمەش موشکی ناو موخت□ بەر.

منیش وتم: مەگەر پێشینان نەیانگوتووە: گیا لەسەر بنجی خۆی دەڕوێتەوە؟

وتی: ئێمە کە لەو تەمەنەدا بووین کەی ئەوەندە زۆرزان بووین، ئەم جیلە گەمەیان بە تەکنەلۆژیا دێت، ماڵئاوەدان کێ گرەویان لێ د□ با تەوە؟

لە دڵی خۆمدا گوتم: ئەوان لە سەر شەقام و جادەو فەرمانگەو شاخ و کیو ومەکتەب و مزگەوت و ماشێن وهۆڵ و مۆڵ و تەنانەت ئاودەستیش

دايدەنێن بێ ئەوەی حسابی چڵەپوشێك بۆ تايبەتمەندی خەڵکی بکەن،
ئەوە پەیوەندییە تەلەفۆنیەکان هەر باس مەکە، لەوێ قاچیان خستۆتە
سەر قاچ و کەچی دەزانن تۆ بەیانی چی دەخۆیت و لە ماڵەوە چ
میوانێکت دێت. هەشە باوەڕ دەکات کە دەڵێن جنۆکەیان هەیە.
داهاتێکی زۆر بۆ ئەو بەدگەرییە تەرخان دەکرێت، ئەوەکەی تریشی
ڕۆژانە بە مۆڵی دەچیتە بەردەستی سەرپانەکان.
وتی: ماڵئاوەدان دەبەسە بیرکردنەوە لە ئاخردا شێت دەبیت، ئەڵێی
خەیاڵیت، وەرە سەیری مام وەسمان بکە.
وتم: ئەزانم گەر نوێژیش بکەیت بێ دەستنوێژ دەیکەیت، بەس تێناگەم
ئەو بەرماڵەت بۆ لەسەر ئەو تاقە داناوە؟